

UJ SZEMLE

19. szám. II. évfolyam.

Megjelenik minden hó 1-én és 15-én.

Budapest, 1908 okt. 1.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Alkotmány-utcza 23. szám.

Előfizetési ára: Félévre 12 kor., negyedévre 6 kor. Egyes szám ára 1 kor. Megrendelhető bármely könyvkereskedés útján.

A monarchia és a Balkán-vasutak.

II. A szandzsák-vasút a Vardar völgyön és Szarajevon át direkt vonalban kötné össze Béccsel s Budapesttel is Szalonikit. Kiegészítő vonalai volnának a knin-ogulini, laibach-bécsi és a spalato-arzano-bugoinói vasutak. Szaloniki ekként Alexandria meg India felé, mint azt Aerenthal is jelezte, konkurrálna Brindizivel, mert Szaloniki Egyiptomtól 1140 kilométer, míg Brindizi 1528 kilométer. Szaloniki azért is fontos, és az odavezető utat a monarchiának azért is kell annyira védenie, mert ez az irány Ausztria-Magyarországnak egyedüli terjeszkedési vonala, s az osztrák és a magyar gazdasági expanzióknak egyetlen természetes útja, Ausztria-Magyarország nem tűrhet semmi olyan akciózt, a mely ezt a vonalat elzárja előle. Érezte diplomáciánk ezt már első ízben akkor, a mikor a berlini szerződésben Andrassy Montenegro vasutépítésében veto jogot kötött ki a monarchia számára és az egész szandzsák vasút építési jogát Ausztria-Magyarországnak biztosította; másodízben pedig most, a mikor a balkáni konföderatív törekvésekkel, a szerb bojkottal s az adriai vasút tervével szemben tényleg kiépítetteti a szalonikii vasutat.

Szaloniki, földrajzi fekvésénél fogva déli kapuja és a bagdadi vasút kiépülésével Szmyrna felé vezető egyedüli tengeri útja az osztrák és a magyar kereskedelemnek. S előre látható, hogy, ha a vasútvonal jogosultságát a berlini szerződés alapján Anglia, Német-, Olasz- és Franciaország már elősmerte és

hogya a szarajevo-uváci vasut építésébe (a melyik vonalnak a szalonikii meghosszabbítás nélkül jóformán semmi gazdasági jelentősége sincsen) már beleölt 80 millió koronát, akkor Ausztria-Magyarországot most már semmi sem fogja feltartóztatni a szandzsák vasút megépítésében.

De a szalonikii vonal akkor lesz csak igazán óriási fontosságú, ha majd kiépül a bagdadi vasut. Érzik ezt a hatalmak is, és Franciaország a portánál már is vasuti konczessziókat akar kicsikarni, a melyekkel kontrakarrirozhassa a szandzsák vasutat. A hatalmak mindenesetre érzik, hogy a ki Szalonikit tartja a kezében, annak a markában van a keleti forgalomnak a kulcsa. Ez a döntő ok, a miért Ausztria-Magyarország semmi szin alatt sem mondhat le a szandzsák vasútról, a melynek hatalmas gazdasági értékén kívül igen nagy hadászati jelentősége is van, a mennyiben az Aerenthal expozéjában szintén jelzett kattaro-antivárii csatlakozással tekintélyesen megerősíti a Balkánon a monarchia nagyhatalmi állását. Ha megépítik a szandzsák-vasutat, Ausztria-Magyarországnak Maczedonia szívébe vezető vasútja lesz, a hadsereg előnyomulása, a municzió szállítása Bosznián át lesz lehetséges, a monarchia a szandzsákban Szerbiától függetlenül erős hadsereggel léphet föl és valamennyi nagyhatalom közt a leggyorsabban teremhet nagy sereggel a Balkán közepén.

Ezzel szemben az adriai vasutat, a mely a szandzsák-vasuttal szemben parallel vasút-terv gyanánt szerepel, olybá tüntetik fel, mint az osztrák-német «Drang»-gal szemközt a

balkán-népek mentsvárát. Sok vasúti terv van; ezek közül a lényegesebbek ezek:

1. *Gruja - Knyazsevác - St. Giovanni di Medua* (szerb tervezetű adriai vasút).
2. *Gruja-Antivári* (az adriai vasút montenegrói terv szerint).
3. *St. Giovanni di Medua-Durazzo-Elbassan-Monastir-Szaloniki* (olasz terv).
4. *Avlona - Gorica - Monastir - Szaloniki* (olasz terv).
5. *Küsztenzsil-Kumanovo-Üszküb-Szaloniki* (bolgár terv),
6. *Dzuma - bolgár határ - Demir Hiszár-Szaloniki* (bolgár-török terv).
7. *Szarajevo-Uvac-Szandzsák. Mitrovica-Üszküb-Szaloniki* (a novibazári szandzsák vasútterve).

A mennyiben az adriai vasút is csak a forgalom, tehát a népek gazdasági és kulturális érintkezésének emelésére szolgál, ezzel szemben mi nem mondhatjuk ki strikte a vetot, hogy ne építsék ki a duna-adriai vasutat. Ellenkezőleg, ha valóban a gazdasági érintkezést fogja megkönnyíteni, meg kell építeni. Ámde az a kérdés, a mennyiben kiépítődnek, hogy ki fogja fedezni a vasút kamatgaranciáit és hogy gazdaságilag egyáltalában kifizetődnek-e ez a vasút. Ha igen, akkor a monarchia nem akadályozná a kiépítést, ha azonban nem fog kifizetődni, akkor kilátszana a lóláb, hogy az egész duna-adriai vasútvonalat csupán a szandzsák vasút ellen-súlyozására, stratégiai sakkhúzásnak játszotta ki az orosz-olasz-balkáni szláv germán-ellenes gondolat.

Az új török mozgalommal különben az adriai vasút egy új fázisba lépett. Bár az új török kormány nem mer szembeállani egy kérdésben sem az európai kormányokkal, még is látszik, hogy nem jó szemmel nézi a reá oktrojált európai érdekű vasútakat. Az Üszkübben megjelenő «Szabadság» állást foglal a duna-adriai vasút engedélyezése ellen. És ugyanígy tör lándzsát az «Asr» című ujságban Muzaffer pasa a szandzsák vasúttal szemben.

Mindenesetre a szandzsák vasút sorsa biztosabb, mert ennek koncessziója már elfogadott tény, míg ellenben a duna-adriai vasút terve az új török mozgalom kitörésekor még nem volt elfogadott dolog és így könnyű lesz az adriai vasút sorsát az összeülő parlament döntésétől függővé tenni. Meg is ijedtek erre a szerb és montenegrói érdekelt körök és egyidőre beszüntették a régi versengést, hogy a vasút hol érje a tengert. Úgy látszik azonban, hogy a duna-adriai vasút sorsa az új török mozgalommal legalább is a jövőre van kitolva.

Dr. BLASKOVICH SÁNDOR.

Az 1875-ik évi Tisza-féle fuzió története.

(10)

A bécsi kihallgatás alkalmával Bittót felkérte a király, hogy hívja össze úgy a kormánypart, valamint a balközéppárt néhány vezető férfiát és ezek egymás között beszéljék meg, hogy minő alapokon volna lehetséges e két nagy pártnak egyesülése. Bittó a király ezen megbízása alapján márczius 19-ére Szlávy József lakásán tartandó értekezletre meghívta a Deák-pártból: Szlávy Józsefet, Gorove Istvánt, Csengery Antalt és Széll Kálmánt; a balközéppártiak közül pedig: Tisza Kálmánt, Simonyi Lajost, Péchy Tamást és Várady Gábort. Az értekezletet Bittó nyitotta meg s felkérte az értekezlet tagjait, hogy a két párt egyesülésének keresztülvihetésére vonatkozólag adják elő nézeteiket. Hangsúlyozta, hogy ezen értekezletet a király meghagyása folytán hívta össze. Először Tisza Kálmán szólalt fel és kijelentette, hogy a meghívásra mind ő, mind meghívott elvtársai megjelentek ugyan, de formális tanácskozásba ők nem bocsátkozhatnak, mert a pártjuktól erre nem kértek és nem kaptak meghatalmazást. Bittó erre kijelentette, hogy az értekezletnek nem is formális tanácskozás a célja, hanem az, hogy kölcsönös eszmecsere alapján kiderüljön a két párt között még fennállható differenciák kiegyenlítésé-

nek a lehetősége. Ezen kijelentés után Bittó magukra hagyta az értekezlet tagjait, a kik között elég hosszú és részletes vita indult meg.

A belügyi és adminisztratív kérdésekre vonatkozólag nem volt véleménykülönbség. Abban is egyetértettek, hogy az államháztartásban a lehető legnagyobb takarékoságot kell érvényesíteni. A pénzügyi helyzet orvoslását illetőleg azonban az úgynevezett fényüzési adók behozatalát elfogadták, de már a Ghyczy által tervezett 4%-os általános jövedelmi pótdadó behozatalára vonatkozólag erős véleménykülönbség volt a két párt között. Az értekezletnek Deákpárti tagjai helyeselték a Bittó-Ghyczy ministeriumnak azon álláspontját, hogy ezt az új adót feltétlenül és minden körülmények között haladéktalanul be kell hozni; a balközéppárti tagok pedig a kérdésben azon álláspontra helyezkedtek, hogy ezt az adót csak akkor kell behozni, ha a további megtakarítások és egyéb közgazdasági előnyök megszerzése után is arra még mindig szükség lesz. Végre abban egyeztek meg, hogy ezt a kérdést függőben hagyják s az erre vonatkozó állásfoglalás az új miniszterium feladata leendő. Az értekezlet végén megjelent Bittó és a megállapodásokról értesülve, kijelentette, hogy az eredményről jelentést fog tenni a két nap múlva Budapestre érkezendő királynak. Az értekezlet tagjai meglelégedéssel és azon meggyőződéssel oszlottak szét, hogy a jelen voltak pártkülönbség nélkül őszintén s minden utángondolat nélkül óhajtják a kérdés sikeres megoldását és a fenforgó nehéz helyzetből való kibontakozást.

Február 21-én korán reggel Budapestre érkezett a király és már reggel 9 órakor fogadta Bittó Istvánt, a ki jelentést tett a két nap előtt megtartott értekezletről. A kihallgatás után Bittó Deák Ferenczhez ment, a kivel hosszan értekezett. Bittó után Ghyczy Kálmánt, Wenckheim Bélát, Szlávny Józsefet fogadta a király. A következő napon ismét Bittó, majd Csengery Antal és Gorove István lettek kihallgatásra meghíva. Az után megkezdődtek a ministerelnöki kombinációk. Elvileg el lett fogadva, hogy a ministerelnök a

többségből legyen. Sorba felkinálták a ministerelnökséget Szlávny Józsefnek, Ghyczynek, Bittónak, Festetich Györgynek. Egyik sem fogadta el. Majd Trefort Ágostonra gondoltak. Ő elfogadta volna, de a Deákpárt vezérférfiai maguk is belátták, hogy Trefort nem lenne képes a pártot összetartani. Végre Wenckheim Béla vállalkozott arra, hogy a már közel levő általános képviselöválasztásokig elvállalja a kormányelnökséget és megkísérli a kabinet-alakítást. Wenckheim Béla egyénisége oly közszereteten állt, hogy ezen vállalkozását mindenki rokonszenvesen fogadta.

Február 25-ére Wenckheim Béla a lakásán tartandó értekezletre meghívta a Deákpártból: Csengery Antalt, Széll Kálmánt, Gorove Istvánt. Pulszky Ferenczet, Kerkápoly Károlyt, Szlávny Józsefet, Wahrmann Mórt és Horváth Lajost; a balközéppártból pedig Tisza Kálmánt és Lászlót, Simonyi Lajost, Várady Gábort, Móricz Pált, Szontagh Pált, Nikolics Sándort és Péchy Tamást. A meghívottak közül azonban Szlávny és Szontagh nem jelentek meg. Ez a több tagból álló értekezlet egy részről magáévá tette a február 18-án Szlávnyánál tartott tanácskozás megállapodásait, még az új adóra vonatkozólag volt némi differencia, de rövid vita után az értekezlet minden tagja elfogadta Tisza Kálmánnak e kérdésre vonatkozó azon formulázását, hogy meg kell kísérelni vajon nem lehetséges-e a deficitet elenyésztetni a megtakarítások, helyes gazdálkodás, magyar jegybank alapítása és a kereskedelmi szerződés revíziója útján. Ha nem lehet, akkor meg kell hozni az áldozatot és akkor be lehet hozni a tetemes adóemelést képező úgynevezett 4%-os általános jövedelmi pótdadót.

Ezen pontokban való megállapodással főbb vonásaiban meg lett állapítva az új kormány politikai programja is. Másnap folytatták tanácskozásait az értekezlet ugyanazon tagjai. Ezen ülésben már kiterjeszkedtek a személyi kérdésekre is. Az előzetes megállapodás az volt, hogy az alakítandó új miniszteriumnak három tagja a balközéppártból lesz. Ezen az alapon megindult a ministeri névsor összeállí-

tása. Miniszterelnök: Wenckheim Béla; belügyminiszter: Tisza Kálmán; pénzügyminiszter: Széll Kálmán. Eddig fennakadás nélkül ment a dolog. Az igazságügyi tárczánál az értekezlet Várady Gábort kínálta meg. Ő lett volna a második balközéppárti miniszter, de Várady kérte az értekezlet tagjait, hogy őt hagyják ki a kombinációból. «Egyrészt azért, mert beteges vagyok, másrészt pedig azért, mert tudom, hogy lesz ennek a kormánynak különben is elég baja, nem akarom azt még a magam anyagi bajaival is szaporítani.» Ezzel indokolta kérését. Az értekezlet megkínálta tehát az igazságügyminiszteri tárczával Horváth Lajost. Pártkülönbség nélkül mindnyájan kérték a képviselőháznak e közszeretben álló tagját, hogy fogadja el. De ő hajthatatlan maradt, nem fogadta el. Így azután hosszas tárgyalás után megnyerték a Ház elnökét, Perczel Bélát az igazságügyi tárczára. Hasonló eset merült fel a közlekedési miniszteri tárcza jelölésénél. Tisza Szontagh Pált szerette volna erre az állásra, de Szontagh Pál éppen úgy, mint Horváth Lajos egyáltalában nem vállalta a miniszterséget s így erre a miniszteri állásra Péchy Tamást jelölték, a többi tárcza betöltése ismét simán ment. Földmivelés-, ipar- és kereskedelmi miniszterre Simonyi Lajost jelölték; közoktatásügyi miniszternek Trefort Ágost. Honvédelmi miniszternek Szende Béla, horvát miniszternek Pejacsevich Péter megmaradtak: az elnök Wenckheim Béla pedig megtartotta a felség személye körüli miniszteri tárczát is. Így a kormány megalakulásának személyi részei is rendezve lévén, arról Wenckheim jelentést tett a királynak is, Deák Ferencznek is.

A király a miniszteri listát elfogadván, megtörtént az új miniszterium kinevezése. A Bittó-Ghyczy miniszterium azon tagjait, kik az új miniszteriumban nem foglaltak helyet, nagy rendjelekkel ajándékozta meg a király; Ghyczyt azonban egy igen meleg hangú levélben mentette fel pénzügyminiszteri állásától. Az új miniszterium abban állapodott meg, hogy a Deákpártot Wenckheim,

a balközéppártot Tisza fogja a bekövetkezett eredményről értesíteni; azután a két párt együttes értekezletet tart, a hol a kormány előadja a programját és a két párt tagjai határozatilag ki fogják mondani, hogy letéve a «Deákpárt» és «Balközéppárt» elnevezéseket, a két párt «Szabadelvűpárt» elnevezéssel egyesül a kormány támogatására és programjának létesítésére. Márczius 1-én tartották meg ezeket a pártértekezleteket. A Deákpárt értekezletén Wenckheim beszédje után felszólalt Sennyey Pál és kijelentette, hogy a kormány programjával nem ért egyet, azért nem járult hozzá a kormányalakításhoz, de loyális eljárásáról biztosítja a kormányt. — A balközéppárt értekezletét Várady Gábor nyitotta meg. Tisza előadta az események rövid foglalátját s felhívta a pártot az új miniszterium támogatására; egyszersmind egy újabb felszólalásban úgy a maga, valamint Wenckheim miniszterelnök nevében sajnálatát fejezte ki a felett, hogy Várady Gábor egészségi és családi okokra hivatkozva, nem fogadta el a neki felajánlott igazságügy-miniszteri tárczát. A párt tagjai: Móricz Pál, Dobsa Lajos, Domahidy Ferencz, Jókai Mór és mások felszólalása után egyhangúlag csatlakoztak vezérük álláspontjához. Még az nap megtartotta a két párt a Hungária szálló nagy dísztermében a közös értekezletet s itt a kormány kifejtven alakulásának és vállalkozásának okait, részletesen előadta programját s megjelölte azon politikai irányt, melyben az ország kormányzását vezetni szándékozik. A jelen voltak az előadottakat helyeselve, kimondták a két párt fuzióját, egyesülését. A Perczel Béla minisztersége folytán megürült elnöki állásra egyhangú lelkesedéssel Ghyczy Kálmánt jelölte a megalakult új párt s ez volt tulajdonképen a szabadelvűpártnak első cselekedete. A két párt között sokáig fennállott ellenséges indulat eltűnt és a pártértekezlet után a balközéppártiak is bevonultak a Deákpárt Dorottya-utcza klub-helyiségeibe, melynek bejáratára már akkorra Kovács László háznagy kiiratta az új czímet: «Országgyűlési Szabadelvűpárt köre».

Ugyanezen napon hozták a lapok az értesítést arról, hogy márczius 2-án, tehát mindjárt a miniszterium megalakítását követő napon Festetich Pál képviselő lakásán több deákpárti képviselő értekezletet tartott, melyen kijelentették, hogy az új kormányt nem támogatják, hanem ellenzékbe mennek és Sennyey mellett foglalnak állást. Ez volt a konzervatív-párt alakulásának első mozzanata. Ezen első alakuláskor a Sennyey Pál vezetése mellett alakult konzervatív-pártnak tagjai voltak: Apponyi Albert, Bánffy György, Beöthy Ákos, Berchtold Arthur, Csáky Gyula, Eöry Jenő, Festetich Pál, Földváry János, Goda Béla, Hedry Ernő, Hoffmann Pál, Hunyady László, Ibrányi Lajos, Just Kálmán, Kajuch József, Kazinczy István, Károlyi Gyula, Lipovniczky Sándor, Liphay Béla, Máday Sándor, Mihalovits K., Molnár Pál, Ocskay Géza, Palkovits Károly, Sennyey Pál, Szentmiklóssy Pál, Szögyényi László, Tarnóczy Béla, Teleky Sándor, Ürményi Miksa, Zichy Imre. Tehát mindannyian a volt Deákpárt tagjai. Azok, a kik Deák Ferencz környezetéhez tartoztak, beszéltek, hogy mikor Deák a lapokból olvasta a konzervatív-párt tagjainak névsorát, némelyik névnel erősen csóválta a fejét, jelleül annak, hogy nem is gondolta, hogy az az illető képviselő is konzervatív hajlamokkal bír. Egyébként helyeselte a konzervatív-párt alakulását, sőt örült annak, hogy a magyar parlamentben is elvi alapokon csoportosulnak a pártok.

Másnap, márczius 4-én már ki volt téve a szabadelvűpárt körében a nagy törzskönyv, melybe a párt tagjai írták be nevüket. Az első szám fenn volt tartva Deák Ferencz részére, kihez Kovács László vitte el a könyvet és a szabadelvű irányzatnak egész életén keresztül mindig következetes vezére a lakásán írta be nevét elsőnek a szabadelvűpárt tagjai közé. Ennél a beiratkozásnál megszűntek a pártkülönbségek. Vegyesen iratkoztak be Deákpártiak és balközéppártiak. Már az első napon annyi képviselő írta be a nevét, hogy a parlamenti abszolút-többség már ezen első napon meg volt, de az mindenkinek fel-

tűnt, hogy a Lónyaypárthoz tartozó képviselők nem jelentkeztek a szabadelvűpárt körében s így ők még mindig tartózkodó álláspontot foglaltak el. Mindenki kíváncsi volt ennek a tartózkodásnak a hovafejlődésére. Azonban csakhamar megoldást nyert ez a kérdés is.

Abban az időben az volt a gyakorlat, hogy a belügyminiszterium egyik államtitkárja mindig erdélyi származású képviselő volt. Az erdélyi képviselők jóformán megkövetelték Erdély részére ezt az állást. Addig Zeyk Károly volt mint ilyen, a belügyminiszter államtitkárja, de ő már előrehaladott kora miatt gyengének bizonyult erre a sok erőt és energiát kívánó állásra. Horváth Gyula meg is kérdezte Tisza Kálmántól, hogy kit szándékozik erre az állásra meghívni. Tisza azt felelte, hogy egyelőre ott van Zeyk Károly. Horváth megjegyezte, hogy Zeyk Károlyt ki lehetne nevezetni főispánnak Erdélybe, a saját vármegyéjébe, Alsó Fehérbe, az államtitkári állásra pedig Kemény Gábor meghívását tartaná célszerűnek. Ezt a kérdést azután tüzetesen megbeszéltek s a megbeszélés végén Tisza megbízta Horváthot, hogy tudja meg: hajlandó lenne-e Kemény Gábor a belügyminiszteri államtitkárságot elfogadni? Kemény Gábor volt a Lónyaypártnak egyik legtevékenyebb tagja és vezetője. Az ő megnyerése a Lónyaypárt közeledését is biztosítaná. Kemény a hozzá intézett kérdésre a feleletet másnapra ígérte s a belügyminiszteri államtitkárságra tett formális meghívását közölte bátyjával Kemény Istvánnal, a ki akkor az erdélyi képviselőknek vezére és a Lónyaypártnak is egyik kiváló tagja volt.

Kemény István felkereste Lónyay Menyhértet és előadta neki, hogy az utóbbi napok alatt Magyarország parlamenti életében óriási változás állott be. A parlament tagjai elvi alapokon álló pártokká csoportosultak s ilyen viszonyok között a parlamentben a személyi pártok elvesztették létjogosultságukat. Nehogy tehát ők, Lónyay Menyhért feltétlen hívei, a képviselőházban egy

személyi párt elszigeteltségébe jussanak, felkérte Lónyayt, hogy híveivel egy önálló politikai párt programját állapítsa meg. Lónyay nagy politikai iskolázottsága és a parlamenti életben szerzett tapasztalatai folytán bizonyosan felismerte a helyzetet s Kemény Istvánnak azt felelte, hogy miután a képviselőház azon tagjai, kik a 67-es alapon állanak, a rendes parlamenti gyakorlat szerint szabadelvű és konzervatív pártokká alakultak és ezen két elvi párt közé egy harmadikat közé-illeszteni nem lehet, mert az sem hús, sem hal nem lenne, azért most egy a 67-es alapon álló új pártot alakítani, annak programot készíteni, időelőtinek tartja. Azt azonban belátja, hogy az utóbbi napokban a politikai helyzet nagyot változott s ámbár ő maga megtartja véleménye és minden felmerülő kérdésnél való elhatározása függetlenségét, minélfogva a szabadelvű pártba nem lép be, de barátait felmenti a személye iránti ragaszkodás minden konzekvenciája alól.

Lónyay Menyhért ezen nyilatkozata feloldotta a Lónyaypárt minden kötelékét. Ők belátták azt, hogy a szabadelvűpártnak máris megvan a numerikus többsége, az többségnek maradna még akkor is, ha a 79 tagból álló Lónyaypárt a maga egészében egyesülne az összesen 38 tagot számláló konzervatív-párttal; azt is jól tudták, hogy a Lónyaypártnak nagyobb része a politikai irányzatát tekintve merőben szabadelvű gondolkodású s így az egész pártnak a konzervatív irányzatú Sennyeypárttal való egyesülése egyszerűen elképzelhetetlen. Más volt az, midőn a Deákpárttal szemben állt a tekintélyes számú balközéppárt; akkor a 79 Lónyaypártinak a Deákpártból való kilépése és a balközéppárthoz való csatlakozása, egyszerre minoritássá devalválta volna a Deákpártot; most azonban a szabadelvű pártnak már nélkülük is megvolt a parlamenti abszolút-többsége. Mindezeket meggondolva, a Lónyay-párt megszüntette külön pártállását, beléptek ők is a szabadelvűpártba és lettek annak olyan határozott tagjai, hogy midőn a pártkörben egyik régi balközépi

tagja beszélgetés közben Tiszát «Az én generálisom» jelzővel említette, a jelen volt egyik nagyon határozott tagja a volt Lónyaypártnak erre azt jegyezte meg: «Micsoda exkluzivitás az, hogy a te generálisod? Tisza Kálmán mindnyájunk generálisa.» A Lónyaypárti képviselők belépésével létrejött a szabadelvűpárt nagy többsége, melylyel szemben csak az összesen 38 tagból álló Sennyeypárt és a mintegy 50 tagot számláló szélsőbalpárt állott.

A szabadelvűpárt és kormányának működése.

Miután a szabadelvűpárt így erős többséggel megalakult, elkövetkezett a pártnak és kormányának működése. A parlamentben először a formaságokon kellett átesni. Márczius 3-án Bánó József elnöklése alatt tartott ülést a képviselőház, melyben mindenek előtt felolvastatott a Bittót teljes kegyelemben felmentő királyi kézirat, azután a jegyző felolvasta Wenckheim Béla újon kinevezett miniszerelnöknek a képviselőház elnökéhez intézett levelét, melyben tudatja a képviselőházzal. Erre Kovács László háznagy bevezeti a Házba az új minisztérium tagjait, a kiket a képviselők nagy többsége harsány éljenzéssel fogadott. A miniszterek elfoglalták helyeiket és Wenckheim Béla miniszerelnök szépen átgondolt beköszöntő beszédjében elmondja az új minisztérium alakulásának lefolyását, kiemeli a parlament két nagy pártja egyesülésének nagy politikai előnyeit, elmondja, hogy a pártok fúziójának legfőbb feltételei: az ország nehéz pénzügyi helyzetének rendezése, az állam megrendült hitelének a helyreállítása és az ország szabadelvű-irányban való kormányzása. Kijelenti, hogy az egyik legközelebbi ülésben elő fogja adni a kormány munkatervének részleteit is. Végül elismeréssel nyilatkozott arról, hogy a visszalépett kormány elnöke és tagjai a haza érdekében szükséges ezen kibontakozást a maguk részéről is a leglojálisabban támogatták és előmozdították.

Hogy ezen parlamenti pártalakulás a köz-óhajnak és a közérdeknek mennyire megfelelő volt, azt leginkább bizonyította azon körülmény, hogy Wenckheim után a szélsőbalpárt egyik vezére, Simonyi Ernő már nem a régi éles ellenzéki hangon tartotta felszólalását, hanem míg egyrészt a pártalakulást illetőleg megrótta és hibáztatta a balközéppártnak «elvfeladását», addig másrészt elismerte azt, hogy az adott helyzetben az országnak erős kormányra van szüksége; éppen ezért azonban azt óhajtotta volna, hogy azonos elvű tagokból alakuljon a kormány. Mindamellett úgy is, a mint az alakulás létrejött, ezen kormánynak akadékoskodó ellenzéket képezni nem akar és igéri, hogy valahányszor a szabadelvű haladásra, az ország anyagi jólétének előmozdítására irányuló törekvéseket lát a kormányban, azt mindenkor pártolni és támogatni fogja és ígérheti a kormánynak, hogy a hol nézeteik eltérnek, ellenzékeskedést, de nem ellenségeskedést fognak gyakorolni. Éppen ilyen sima volt a Sennyey Pál felszólalása is. Kijelentette, hogy elvei eltérnek a kormány elveitől s azért ő és barátai a kormányt nem fogják ugyan támogatni, de lojális eljárásukról biztosítja a kormányt. Még Lónyay Menyhért nyilatkozott s kijelenti, hogy a maga és azok részéről, kik nézeteit osztják, szükségét érzi annak, hogy a független állást és a vélemény szabad nyilvánítását fenntartsa a maga és azok számára, kik nézeteit netán osztani fogják. Ezen beszédek foglalták el ezt az ülést s a következő ülés napirendjére kitűzetett a Perczel Béla igazságügyminiszterre lett kineveztetése folytán megüresedett elnöki állás betöltése. Már ezen napirendretűzés alkalmával általában kezdték éltetni Ghyczy Kálmánt, mint a képviselőház elnökét és a következő ülésben, márczius 5-én 297 szóval 20 szavazat ellen Ghyczy meg is lett választva a képviselőház elnökévé.

A Sennyey körül csoportosult 38 képviselő a szabadelvűpárthoz intézett és ezen párt értekezletén felolvasott igen udvarias hangon tartott levélben jelentette be a pártból való

kilépését, mit a szabadelvűpárt értekezlete egy szintén nagyon udvarias levélben vett tudomásul. Ennek a levélváltásnak tulajdonképpen nem is volt értelme. Az a 38 képviselő a márczius 3-án tartott közös értekezlet folyamán alakult szabadelvűpártnak egy perczig sem volt tagja. Igenis tagjai voltak mindannyian a Deákpártnak, vagy mint később általában nevezték, a kormánypárti többségnek, hanem a márczius 3-án a Hungária nagytermében tartott közös értekezleten mind a két párt letette eddig viselt elnevezését, tehát megszűnt a Deákpárt és megszűnt a balközéppárt és a kettőnek egyesüléséből keletkezett a szabadelvűpárt. Ezen alakulással egész új pártélet kezdődött, egy külön, egészen új lapokból álló törzskönyvet nyitottak azok részére, kik a szabadelvűpártnak tagjai akartak lenni. A Sennyeypárti 38 képviselő ebbe a törzskönyvbe nem írta be a nevét, egyik sem lépett be az újont alakult szabadelvűpártba s így nagyon természetes, hogy ha nem léptek be, nem is volt honnan kilépniök. Így ez a kilépési nyilatkozatuk tulajdonképpen nem is volt egyéb, mint hivatalos nyilvánosságra hozása ezen új párt megalakulásának. A megalakult párt azután szervezkedett. Átvette a balközéppárttól ennek a kálvintéri takarékpénztári palotában tartott klubhelyiségét és a kiváló publicista, de mindig jó pecsovic Kecskevény Aurél szerkesztése mellett «Magyar Politika» cím alatt pártközlönyt alapított. Érdekes volt e pártnak az a vitája, melyet azon kérdés felett folytattak, hogy a párt, mint ilyen, minő nevet vegyen fel? Jellemző, hogy a konzervatív párt elnevezést nem fogadták el. Azt az elnevezést az 1848 előtt való aulikus konzervatív párt Magyarország közvéleménye előtt annyira lejáratva, sőt kompromittálta, hogy Sennyey pártja nem akart ezen a néven a közélet és a parlament küzdőterére lépni, azért a párt a «jobboldali ellenzék» nevet vette fel. Ezen elnevezéshez a párt oly erősen ragaszkodott, hogy — mivel a szabadelvűpárt lapjai a Sennyeypártot mindig «konzervatív párt» néven emlegették, a Sennyey-

párt lapja, a «Magyar Politika» ezt nem hagyta szó nélkül, és felvetette a kérdést, hogy miért nevezi őket folytonosan konzervatívpartnak, mikor az ő hivatalos nevük: «jobboldali ellenzék» és ehhez a kérdéshez hozzátette maliciozusan, hogy hát a szabadelvűpárt miért nem nevezi magát kormánypartnak. Ezzel célzott arra az időre, midőn az előbbi többség desolált állapotában a «kormánypart» elnevezés nem igen volt népszerű. Csernátony erre a kérdésre megfelelt az «Ellenőr»-ben s megmagyarázta, hogy a parlamenti pártok bekövetkezett egészséges alakulása és a pártok egymást felváltó rendszere mellett, ha bekövetkeznék az az idő, hogy a szabadelvűpárt kisebbségbe jutna, ez a kisebbség akkor is szabadelvű lenne, de az ugyanakkor többséggé alakuló Sennyeypart már nem nevezhetné magát tovább is jobboldali ellenzéknek, hanem a parlamenti élet rendszerének megfelelőleg nolens-volens el kellene fogadnia a konzervatívpart elnevezést. Persze, persze! Igazsága volt Wenckheimnak. Abban az időben nem igen volt Magyarországon konzervatív, tehát az általánosan, köznyelven pecsicsnak nevezett konzervatív név mint pártelnevezés nem bírt vonzerővel, míg a «jobboldali ellenzék» elnevezéssel már az «ellenzék» szó miatt is inkább reméltek némi sikert.

Márczius 7-én a szabadelvűpárt a Hungária dísztermében nagy bankettet rendezett, melyen részt vett a szabadelvűpartnak valamennyi tagja. Ezen az összejövetelen már meglátszott, hogy az egyesült két párt egy kompakt egészet képez. Leginkább kitűnt ez az elhangzott felköszöntőkön. A szabadelvűpárt elnöke, Gorove István a királyra üritette poharát, Jókai Mór Wenckheim Bélát, Széll Kálmán az egyesült pártot, Várady Gábor Deák Ferenczet, Szontagh Pál Ghyczy Kálmánt, Királyi Pál Tisza Kálmánt éltette. És ez így ment tovább. A régi ellenfelek elvtársakká váltak. Megszűnt az ellenségeskedés. Következett a vállvetett közös munkálkodás ideje. Már másnap Wenckheim kifejtette a képviselőházban a kormány pro-

grammját és előadta, hogy a kormány mindenek előtt a költségvetés részletes tárgyalásának, azután az ezzel kapcsolatos törvényeknek napirendre tűzését óhajtja. Ezt a munkaprogrammot a képviselőház helyesléssel fogadta és elhatározta, hogy a költségvetés részletes tárgyalását már a legközelebbi ülésben, márczius 10-én megkezdi.

A költségvetési vita részletes tárgyalása gyorsan lefolyt. Minthogy a még az előbbi kormány által kért indemnitati lejárási ideje közelgetett, a kormány gondolkodott arról, hogy annak egy hónappal való meghosszabbítására törvényjavaslatot terjesszen be. De a tárgyalás gyors menete folytán elállott e szándékától s valóban márczius 21-én a részletes tárgyalást is befejezte a képviselőház; pedig ezen rövid időközben még egy másik törvényjavaslatot is el kellett intézni. A választási törvény 12. §. 5-ik pontjának intézkedése folytán adóhátralék miatt a megtörtént összeírás alkalmával oly sok választót kellett kihagyni, hogy a választók száma az előbbi összeíráshoz képest általában 30%-nál többel kevesbedett. Az új választás ideje már közel volt, a választók névsorát a legtöbb törvényhatóságban és választókerületben már elkészítették. Ezért csak arról lehetett szó, hogy olyan törvényes intézkedés történjék, mely módot és alkalmat ad az adóhátralék miatt a választók névsorából kimaradt polgároknak arra, hogy választói jogukat megszerezhessék és a választók közé pótlólag felvétessenek. E végből Tisza Kálmán egy rövid törvényjavaslatot nyújtott be, mely szerint az adóhátralék miatt a választók listájából kihagyott választójogosultakat pótlólag fel kell venni a választók közé, ha adóhátralékukat ápril 15-ikéig befizetik. Ezzel a törvényes intézkedéssel az adott helyzet némileg corrigálva lett: az adóhátralék miatt kimaradt temérdek választópolgárnak mód és alkalom nyújtott arra, hogy a közelgő általános választások alkalmával választói jogukat gyakorolhassák. És mert úgy az országgyűlés utolsó napjaiban a képviselőket rendszerint csak a küszöbön

levő általános választások esélyei érdeklík, a benyújtott törvényjavaslatot a parlament mindenik pártja nagy készséggel, minden vita nélkül elfogadta. Ezzel Tisza azon kívül, hogy a sok esetben csak néhány krajczárból álló adóhátralék miatt a választók lisztájából kimaradt polgárokat választói jogukhoz segítette, egyszersmind a kormányt egy a szélsőbalpárt által tervezett erősebb támadás ellen védelmezte meg. A szélsőbalpárt soraiban ugyanis mozgalom keletkezett arra nézve, hogy Tiszát, mint belügyminisztert a néhány hónap előtt lezajlott tárgyalás alkalmával általa is erősen elítélt 12. §. 5. pontjának hatályon kívül helyezésére szorítsák. Ez a támadás a törvényjavaslat benyújtása folytán elmaradt. A szélsőbalpárt tagjai belátták, hogy az adott helyzet hátrányait ezzel is lehet corrigálni, a kérdéses törvény illető pontjának hatályon kívül helyezése pedig jóformán egy új összeírást tenne szükségessé, arra azonban az általános választások közel-volta miatt már nem volt idő. Így a javaslatot a képviselőház egyhangúlag elfogadta. A költségvetés részletes tárgyalása márczius 21-én, egy vasárnapi napon történt ülésben befejeztetvén, megvolt a kellő idő arra, hogy a költségvetést a főrendiház is letárgyalja és így az indemnti meghosszabbítására nem volt szükség, a képviselőház pedig a husvétii ünnepek miatt ápril 1-ig magát elnapolta.

A húsvétii szünidőközben egy érdekes dolog történt. Istóczy Győző deákpárti képviselő az alakulás alkalmával belépett ugyan a szabadelvűpártba, de pár héttel később, márczius 26-ikán bejelentette a pártból való kilépését azon indokolással, hogy miután a «zsidó-kérdésben» az ő nézetei ellenkeznek a szabadelvűpárt felfogásával, azért nem lehet a szabadelvűpárt tagja. Mi, a kik ismertük Istóczy képviselőtársunkat, tudtuk róla, hogy erős gyűlölettel viseltetik a zsidók iránt. Ez a rendes, a társadalmi érintkezésben igen síma modorú ember a magán beszélgetés közben is, ha a zsidók és a zsidóság jött szóba, a legszenvédélyesebb kifakadásokra ragadtatta el magát. Mi ezt úgy tekintettük, mint az ő

specziális «bogarát» és legfeljebb mosolyogtunk elfogultsága felett. Ezen időben azonban Németországban is felütötte fejét az antiszemitizmus ostobasága és Istóczy hivatottnak érezte magát arra, hogy ezt a durva vad felfogást Magyarország közéletébe is átplántálja. Azt tudta, látta, hogy a megalakult szabadelvűpártban ennek a felfogásnak híveket nem fog szerezhetni, mert, ha a párt valamelyik tagja az antiszemitizmus elveit és felfogását kezdte volna hirdetni, az bárki volt volna is, abban a pártban egy napig sem maradhatott volna meg. Ezt tudva Istóczy kilépett a szabadelvűpártból. A parlamentben izolálta magát középkori elfogult nézeteivel, de nem soká hallgatott, már márczius 8-án interpellációt intézett a kormányhoz, melyet egy hosszabb, a legerősebb zsidógyűlölettől áthatott beszéddel vezetett be. Interpellációjában azt kérdi a kormánytól, hogy szándékozik-e a zsidók beáramlása ellen honossági törvény alkotásával megvédeni az országot? — továbbá mit szándékozik tenni a zsidóság elhatalmasodásának megakadályozására? Akkor olyan erős és általános volt az abszolút vallási tolerancia liberális felfogása, hogy Istóczy beszédjét a képviselőház minden tagja mint egy mulatságos humorisztikus előadást hallgatta végig. Senki sem vette azt komolyan. Wenckheim Béla nem is tartotta szükségesnek arra azonnal felelni és midőn április 21-ikén felelt az interpellációra, abban a feleletben nem sok gyönyörűsége volt Istóczynak. Kijelentette Wenckheim, hogy a honosságra vonatkozólag a kormány fog törvényjavaslatot benyújtani, de nem annak az egyoldalú felfogásnak az alapján, melyet az interpelláló képviselő kifejtett, hanem azért, hogy az országnak ez a közkérdése is törvény által szabályozva legyen; az interpelláció második kérdésére vonatkozólag pedig kijelentette, hogy a kormány egyrészt a vallásfelekezetek között való békét meg fogja védelmezni, másrésztől bármely vallásfelekezetnek más vallásfelekezettel szemben netalán alkalmazandó túlkapásait, vagy a vallásüldözésnek bárhonnan jövő, bármely felekezet ellen

irányuló fellépését meg fogja akadályozni. Az antiszemitizmus ezen első fellépésével talán kapcsolatban volt a néhány nap múlva felmerült az a hír, hogy a püspökök a primás elnöklése alatt értekezletet szándékoznak tartani annak a megállapítására, hogy minő állást foglaljanak el az új kormány nyal szemben. De erre a hírre a lapokban csakhamar megjelent «a legilletékesebb helyről» a czáfolat, mely szerint «Ez a hír teljesen alaptalan, ilyen értekezlet tartását senki sem tervezi. Ellenkezőleg az episkopátus minden kihívó fellépést kerülni akar, egy katolikus párt alakítását pedig nem tartaná helyesnek s azt a leghatározottabban rosszalná.» Az ember el sem hinné, hogy nem is olyan régen ilyen általános volt Magyarország társadalmának minden rétegében a vallási türelmesség és a liberális felfogás.

A képviselőház azután az adótörvényeket tárgyalta le. Közben szőnyegre került a Nemzeti Színház bérpalotájának építési költségeiből még ki nem fizetett 300,000 forint fedezése. Azt a telket, melyen most a Nemzeti Színház bérpalotája áll, 1869-ben Wenckheim Béla akkor belügyminiszter megvette 180,000 forintért. A telken állott egy emeletes ház teteje 1872-ben leégett, az így megrongálódott rozoga régi épület újra építése halaszthatatlanná vált s az épület helyére Szapáry Gyula belügyminiszter 620,000 forint költséggel felépítette a Múzeum-körút és Rákóczi-út szegletén ma is fennálló bérpalotát. Ezen építkezés költségéből még nem volt kifizetve 300,000 forint s Tisza belügyminiszter ennek fedezésére nyújtott be törvényjavaslatot. A szép bérpalota készen volt. Mindenki azt hitte, hogy ez a javaslat jóformán vita nélkül simán megy keresztül, de a szélsőbalpárt vádáláshelyezési indítványt adott be Szapáry Gyula volt belügyminiszter ellen azért, hogy a törvényhozás előleges jóváhagyása nélkül ily nagy költségbe kerülő építkezést eszközöltett; Miletits Szvetozár pedig azt indítványozta, hogy az állam a szerb színházat és szerb színházakat is segítse. A szélsőbal indítványa ellen Szapáryt megvédélmezte Tisza

és a szabadelvű párt. Miletits által beadott indítvány mellett azonban felszólt Polit Mihály és erősen nemzetiségű irányú beszédjében azt fejtegette, hogy Magyarországot nemzeti államnak akarják tekinteni, pedig Magyarország nem nemzeti, hanem nemzetiségi állam, és mind a mellett a nemzetiségek érdekeit az állam nem támogatja, elhanyagolja. Erre Tisza belügyminiszter felelt és megmagyarázta Politnak, hogy Magyarország nemzeti állam, de az országban levő nemzetiségek a magyarokkal egyenlő jogokkal bírnak és egyenlő szabadságot élveznek. Beszédjét e szavakkal fejezte be: «Itt bátran hirdetheti ezen egyenesen a törvénybe ütköző felfogást, mert itt a Háznak szentélye megvédi még a helytelenül kimondott szót is, de figyelmeztetem, nehogy a Házon kívül megpróbálja ezen törvényellenes felfogást hirdetni és azt érvényesíteni akarni, mert, a mely perczben azt meg fogja próbálni, meg fog róla győződni, hogy minden álnok áskálódások daczára a magyar államnak van még elég ereje ellenségeit összetiporni.» Tisza ezen erélyes felszólalása oly általános helyesléssel találkozott, hogy Németh Albert a szélsőbalpárt egyik legkiválóbb tagja is felszólt és kijelentette, hogy ámbár ott ül az ellenzék sorai között, de a belügyminiszternek férfias, erélyes kijelentését határozottan helyesli.

Eközben a pénzügyi bizottság elkészítette és a képviselőházhoz beterjesztette az 1875-ik évi költségvetés meghatalmazási törvényjavaslatát, mely szerint az eszközölt nagymérvű redukciók folytán a deficit még mindig 21.666,560 forintot tett ki s ennek fedezésére a 76½ millió kölcsönnek még meglevő maradványát jelölte meg a pénzügyi bizottság. Négy napi tárgyalás után a képviselőház nagy többséggel elfogadta a törvényjavaslatot s ezzel ez az országgyűlés a még hátralevő feladatainak legfontosabb részét is befejezte. Május 7-én Zsedényi Ede a szabadelvűpárt értekezletén kérdést intézett a kormányhoz az országgyűlés berekesztésének idejére vonatkozólag. Wenckheim erre előadta, hogy a kormány még a házszabály módosítására vo-

natkozó bizottsági jelentést és a még függőben levő apróbb kérdéseket óhajtja elintéztetni, az új választásokat pedig július első napjaira tervezi. A képviselőházban Solymossy Bálint szélsőbalpárti képviselő az iránt interpellálta a kormányt, hogy minő intézkedéseket szándékozik tenni a választások szabadságának biztosítására és különösen arra nézve, hogy a tisztviselők a választók elhatározására befolyást és pressziót ne gyakoroljanak? Wenckheim az interpellációra adott feleletében kijelentette, hogy a kormány örködni fog a felett és el fog követni mindent arra, hogy illetéktelen befolyás a választókra egy oldalról se gyakoroltassék és hogy a tisztviselők a választókkal szemben hivatalos állásukkal vissza ne éljenek. Solymossy köszönettel tudomásul vette a miniszterelnök ezen választát. Ezután még a házszabályok átdolgozására kiküldött bizottság jelentését tárgyalta le a képviselőház és megállapította azt a házszabályt, mely a legutóbbi időkig érvényben volt.

Május 24-én tartotta utolsó ülését az országgyűlés. Először felolvasták a király leiratát, melyben tudatja, hogy személyesen óhajtotta volna az országgyűlést berekesztetni, de mivel akadályozva van, az országgyűlés bezárására vonatkozó s a jövő országgyűlést augusztus 28-ikára összehívó kéziratát Wenckheim Béla miniszterelnök, mint e célra ki-nevezett királyi biztos fogja felolvasni. Ezután Ghyczy Kálmán megtartotta elnöki záró beszédjét. Főbb vonásaiban ismertette a lefolyt országgyűlés nevezetesebb parlamenti és politikai eseményeit s beszédjét azzal a két óhajtással zárta be, hogy az államháztartás rendezése sikerüljön és hogy az általános választások során erős párt jöjjön össze a kormány támogatására s így lehetővé váljon nemcsak a nehéz pénzügyi állapot megjavítása, de egyszersmind az ország alapjában megrendült hitelének a helyreállítása is. Ez után volt még egy formális együttes ülése a képviselőháznak és a felsőháznak, melyen Wenckheim Béla miniszterelnök mint királyi biztos felolvasta a királynak az országgyűlést berekesztő és a jövő országgyűlést augusztus

28-ikára összehívó leiratát. Ezzel be lett rekesztve ez a sok tekintetben jelentékeny és az ország közviszonyainak alakulására további időkre is kiható országgyűlés. Azok közül, kik ezen fúzió alkalmával a képviselőháznak tagjai voltak, ma már csak 65-en élünk; és pedig: a szabadelvűpárt akkori tagjai közül 45, a jobboldali ellenzék tagjai közül 12, az akkor volt szélsőbalpárt tagjai közül 6. Régen volt. Egy ember életében és viszonyaiban nagyot vátoztat 33 esztendő lefolyása. A még élő 65 tag közül hatan ma is tagjai a képviselőháznak. És pedig az akkor alakult szabadelvűpárt akkori tagjai közül: Eötvös Károly és Mihályi Péter; a jobboldali ellenzék tagjai közül Apponyi Albert; az akkor volt szélsőbalpártiak közül: Madarász József és Ugron Gábor és a nemzetiségi Polit Mihály.

*

Ezután megindultak a választási mozgalmak. Politikai elvi alapokra támaszkodva tulajdonképen csak három párt küzdött a mandátumért. A szabadelvűpárt, a jobboldali ellenzék és a függetlenségi párt. A nemzetiségi vidékeken felléptek nemzetiségi velleitáru jelöltek is s közülük tetemes számmal nyertek mandátumot, de nem szervezkedtek külön párttá, hanem leginkább a szélsőbalpárthoz sorakoztak. Minden választókerületben nagy és élénk volt a mozgalom. Az ország választó polgárai megértették azt, hogy ez az általános választás tulajdonképen ítélethozatal. A közügyek egyedül illetékes bírása, a nemzet mond ítéletet a felett, hogy helyesli-e a parlament két nagy pártjának: a Deákpártnak és a balközéppártnak egyesülését? És miután ezen egyesülés következtében egy új elvi alapokon nyugvó párt, a konzervatív irányzatú jobboldali ellenzék is alakult s így a magyar parlamentben is szemben áll egymással a külön pártok által képviselt szabadelvű- és konzervatív politikai irányzat, ezen új választások során annak is el kellett dölni, hogy a nemzet többsége melyik politikai irányzat mellé sorakozik, melyik politikai irányzatnak ad

parlamentari többséget, vagyis az országnak melyik politikai irányzat szerint való kormányzását óhajtja.

Már a választási mozgalmak kezdetén látható volt, hogy az ország túlnyomó nagy többsége a szabadelvűpárt zászlója körül csoportosul. A szabadelvűpárt országos bizottságához és a választási ügyeket intéző végrehajtó bizottságához az egyes választókerületekből naponta tömegesen érkeztek jelentések, hogy a volt Deák-párt és balközéppárt tagjai az illető kerületben is egyesültek, a két pártból megalakították az egységes szabadelvűpártot és így a szabadelvűpárt jelöltjének megválasztása teljesen biztosítva van. Ugyanilyen híreket hoztak az ország különböző részeiből a lapok is és így már a választási mozgalmak kezdetén bizonyos volt az, hogy az általános választások során a szabadelvűpárt nagy többséget fog nyerni. Sennyey maga is jól látta ezt az általános hangulatot, mely a szabadelvűpárt iránt országszerte megnyilatkozott. Nem is számított pártjának növekedésére, nagyon meglegedett volna azzal, ha a 38 párttag megmaradt volna. Érdekes volt Sennyeynek egy társaságban beszélgetés közben tett az a nyilatkozata, hogy ő óhajtja ugyan pártja minden tagjának a győzelmét, de legjobban óhajtja Teleky Sándor és Kazinczy István párthíveinek a megválasztását. Teleky Sándor és Kazinczy István igen derék, kedves úri emberek voltak ugyan, de senki sem tarthatta őket olyan politikai kiválóságoknak, a mi Sennyeynek ezt a megkülönböztetését igazolta volna. A Sennyeypárt egyik tagja pár nap múlva megfejtette ezen ragaszkodás okát. A jobboldali ellenzék pártjának csak ez a két református vallású képviselő tagja volt és ezekhez Sennyey azért ragaszkodott, hogy ezek által pártját a klerikális színezettől megóvjá. Tudta, hogy pártjának az általános szabadelvű irányzattal és a nagy szabadelvűpárttal szemben különben is nehéz helyzete lesz s ezért kerülte azt, hogy pártját a közvélemény reakzionárius tendenciákkal vádolhassa. Ezért utasította el a «konzervatív-párt» elnevezést és vette fel a «jobboldali

ellenzék» elvi jelentőség nélkül való nevet. Észes ember volt. Tudta, hogy pártját az új név felvétele dacára is konzervatív pártjának tartja a közvélemény és tudta azt is, hogy azon idők általános szabadelvű irányzata mellett a konzervatív pártjának is nehéz híveket és különösen választókerületet kapni, egy konzervatív-klerikális párt pedig egyáltalában nem kapott volna kerületet. Azért ragaszkodott Sennyey oly megkülönböztetőleg a pártjának két református vallású tagjához, azért óhajtotta oly nagyon Teleky Sándor és Kazinczy István megválasztását. A sors és az események nagyon mostohán bántak ezzel az óhajtással. Szegény beteges Teleky Sándor még a választási előkészületek folyama alatt elhalt, Kazinczy István pedig a választás alkalmával kisebbségben maradt.

A volt Lónyaypárt időközben teljesen megszűnt. Egy pár tagja e frakciónak a jobboldali ellenzékbe lépett, de ezeken kívül a többi, valamennyi teljesen beolvadt a szabadelvűpártba s az általános választásoknál mint ezen párt hívei léptek fel. Maga Lónyay Menyhért úgy a pártja értekezletén, valamint az új kormány bemutatkozása alkalmával elmondott beszédjeivel és ezen beszédjeiben a maga részére fenntartott független állásnak és véleménye szabad nyilváníthatásának erős hangsúlyozásával meglehetősen izolálta magát a parlamentben. Ezen izolált helyzetében is a budapesti I. kerület több befolyásos választója még az országgyűlés feloszlata előtt felkereste őt és felajánlotta neki a budai I. kerület képviselőjelöltségét. Lónyay azonban kijelentette, hogy miután azon kerületnek az általa nagyrabecsült barátja, Pauler Tivadar a képviselője, ha Pauler ott fellép, ellene nem vállalja a jelöltséget. Kijelentette egyszersmind, hogy ha lesz kerület, mely őt megválasztja, nem utasítja vissza a bizalmat, de sehol sem szándékozik magát kandidáltatni.

A választási mozgalmak nagy élénkséggel folytak országszerte. A pártok működtek a kerületekben, de a kormány beváltotta Wenckheim Béla miniszterelnöknek a képviselőházban adott szavát és sem a kormány nem

avatkozott be a választásokba, sem a hatóságoknak nem engedte meg a legkisebb presszió gyakorlását sem. A kormány tudta, érezte azt, hogy ennek az általános választásnak kell ítéletet mondani a felett, hogy az ország közvéleménye helyesli-e a két nagy párt egyesülését és hogy az ország választóinak többsége a szabadelvű irányzat mellett van-e, vagy pedig a konzervatív elvek szerint kívánja-e kormányoztatni az országot? Ezt tudta, érezte a kormány és ezért nem avatkozott az egyedül illetékes bíró, a nemzet ítélkezésébe. Valóban meglepő volt az a változás, hogy míg a három év előtt lezajlott általános választások alkalmával az akkori kormánypárt érdekében nagymérvű erőszakoskodások fordultak elő és a legkülönbözőbb hatósági illetéktelen befolyások érvényesültek, addig ennek az általános választásnak esélyei egészen a választók akaratára voltak bízva és a képzelhető legtisztább választások jöttek létre. Hogy ez valóban így volt, azt kétségtelenné teszi és feltétlenül bizonyítja az a körülmény, hogy az erőszakos választások után összejövő országgyűlés első időszakát rendszeresen a kisebbségnek az erőszakos eljárások ellen való panaszai foglalják el, addig az 1875-iki országgyűlés megnyitása után ilyen panaszai egyik párt részéről sem hoztak fel, pedig ha ilyen panaszokra volt volna ok, azt az illető pártok bizonyára csakúgy nem hallgatták volna el, mint a hogy mind az előző, mind az azután következő választásoknál a megtörtént erőszakoskodásokat és illetéktelen hatósági beavatkozásokat mindig felpanaszolták a kisebbségi pártok tagjai.

A belügyminiszter a törvény rendelkezése értelmében az általános választások idejét július hó 1-je és 10-ike között való 10 napra tűzte ki. Ezen idő alatt minden zavar nélkül, símán lefolyt a választás csaknem minden kerületben. Midőn augusztus 28-án az új országgyűlés összejött, akkorra 408 választókerület képviselői jöttek össze. Öt kerületben a szükségessé vált pótválasztás miatt még nem volt megválasztva a képviselő, de

a 408 képviselő közül szabadelvűpárti volt 333, a jobboldali ellenzék híve volt 18, függetlenségi párti 33 és különböző nemzetiségi párti 24, tehát az ellenzéki pártok összesen 75 szavazatával szemben, a szabadelvű kormánynak 333 szavazata volt, vagyis a szabadelvű kormány ezen általános választás folytán 258 — óriási többséget nyert. A nemzet ítelt és kimondott ítéletével nemcsak helybenhagyta és szankcionálta a parlament két nagy pártjának fúzióját, de azzal, hogy az eredetileg 38 tagból állott konzervatív irányzatú jobboldali ellenzék erre az országgyűlésre csak 18 mandátumot kaphatott, tehát ez a párt felénél kevesebbre leolvadva jöhetett be «törpe minoritás» gyanánt a parlamentbe, ezzel a körülménnyel az általános választás útján megnyilatkozott nemzet-akarat azt is kifejezésre juttatta, hogy az ország kormányzását szabadelvű irányzatban kívánja vezetni.

A szeptember 1-én a király által megnyitott új országgyűlés csakhamar átalest az alakulás formáiban. Elnökké ismét Ghyczy Kálmánt választotta, kinek elnöklése alatt megkezdette parlamenti működését. A kormány tagjai a letelt rövid szünet alatt is több javaslatot készítettek elő. Az új pénzügyminiszter, Széll Kálmán már az előző országgyűlésen, mint a pénzügyi bizottság előadója oly nagy készületséggel s a viszonyok oly pontos ismeretével szokta a pénzügyi bizottság költségvetési javaslatát előterjeszteni, hogy azzal már akkor kivívta mindenki elismerését; mikor azután mint pénzügyminiszter az 1876-ik évi költségeloirányzatot nagy és minden részletében kimerítő exposé kíséretében a képviselőházhoz bemutatta, még az ellenzéki pártok is elismerték, hogy az új kormány a pénzügyi kormányzás terén új irányban halad és a pénzügyi zavarokból való kibontakozás nagy munkáját komolyan megkezdette. Azután összejöttek a delegációk s ezek tárgyalásainak befejeztével Wenckheim Béla, megtartva a király személye körüli miniszteri állását, lemondott a miniszterelnökségről. Ekkor már a szabadelvűpártban nem

voltak pártárnyalatok. Az általános választások egybeforrasztották az abba belépett frakciókat. Egységes párt volt az, melynek mindenki által elismert vezére Tisza Kálmán volt. Azért Wenckheim lemondása után a király megfelelő a parlamentarizmus elveinek, Tisza Kálmánt nevezte ki miniszterelnökké, a minisztérium többi tagja megmaradt, Tisza Kálmán is mint miniszterelnök szintén megtartotta a belügyminiszteri tárczát. Így jött létre az az ország legjobb fiai által már rég óhajtott végeredmény. Így következett be az, hogy a parlament két nagy pártjának egyesülése folytán alakult egy erős kormány, mely egy nagy, erős többségre támaszkodhatott. Így folyt le, ez volt az 1875-ik évi fúzió története.

Befejezés.

Midőn a fúzió történetének lefolyását itt előadtam és főbb vonásaiban ismertettem azon sok nehézséget, melyen ezen kérdésnek az első felvetett eszmétől a megvalósulásig, a fúzió sikerülteig keresztül kellett menni, akkor látom, hogy ezen esemény történetének megírására valóban szükség volt, mert ezen nagyfontosságú politikai esemény előzményeit, indító okait, szóval egész lefolyását a nagyközönség oly kevésbé és oly hiányosan ismeri, hogy csak a legközelebbi napokban egyik előkelő politikusunk a lapokban hirdette és vitatta azon balvéleményét, hogy az 1875-ik évi fúzióhoz az akkor már súlyosan beteg Deák Ferencznek semmi köze sem volt, az egészen Deák Ferencz nélkül jött létre, azt Tisza Kálmán csinálta. Ilyen vas-kos történeti tévedést nem lehet szó nélkül hagyni és különösen nem hagyhatom szó nélkül én, a ki azon időknek élő tanúja vagyok, az akkor felmerült ide vonatkozó viszonyokat ismerem és most, midőn azon esemény történetének a megírására vállalkoztam, a legnagyobb figyelemmel és részrehajlatlan tárgyilagossággal átvizsgáltam azon kútforrásokat, melyekben ezen idők történetének minden egyes mozzanata fel van jegyezve.

Hogy azon publiczistánkknak most említett állítása mennyire tarthatatlan és mennyire alap nélkül való, az kitűnik már azon egyetlen körülményből is, hogy midőn a fúzióra vonatkozólag a Bittó István által Szilágy József lakására összehívott, február 19-én tartott első értekezlet lefolyásáról Bittó a királynak február 21-én reggel jelentést tett, a királytól egyenesen Deák Ferenczhez hajtatott és ott vele hosszasan tárgyalt és pedig bizonyára nem az időjárásról beszélgettek, hanem a király meghagyásából közölte Deák Ferenczcel a királynak a kérdésre vonatkozó nézeteit. Ezen kívül nem kell felejtetni, hogy a fúzióra vonatkozó minden megbeszélésnél és tárgyalásnál ott volt Széll Kálmán, a ki még ha nem tartozott volna is Deáknak közvetlen családi köréhez, mint a hogy oda tartozott, még akkor is azoknál a megbeszéléseknél és tárgyalásoknál bizonyosan nagy mesterének a nézeteit képviselte és ha a fúzió létrejövése, vagy annak bármely részlete ellenkezett volna Deák Ferencz nézeteivel, akkor alakúlhatott volna bárminő fuzionális kormány, de abban Széll Kálmán nem vállalta volna el a legfontosabb tárczát, a pénzügyminiszterséget. Gondoljuk meg még azt is, hogy ha a két párt fúzióját és a szabadelvűpárt alakulását, a mint mondva van, Deák Ferencz nélkül, csak Tisza Kálmán csinálta volna, bizonyára Deák Ferencz nem írta volna be nevét a párt tagjai közé a részére fennhagyott első helyre; hiszen ha a fúzió az ő nézeteivel ellenkezett volna, a párt tagjai közé való belépését a súlyos betegségére való hivatkozással nagyon könnyen megtagadhatta volna. És végre ne felejtjük azt, hogy Deák Ferencz, ámbár akkor már hosszabb idő óta betegeskedett, de azért pártjára még mindig oly nagy befolyása volt, hogy ha ő a fúziót ellenzette volna, bizony akkor azt sem Tisza Kálmán, sem senki más létre nem tudta volna hozni. Ezekből a körülményekből mindenki beláthatja a fent említett állítás téves voltát és mindenki meggyőződhetik a felől, hogy az 1875-ik évi fúziót nem csak maga Tisza Kálmán csinálta, hanem az,

vagyis a Deákpártnak a balközéppárttal való egyesülése, ezen egyesülés folytán a szabadelvűpárt alakítása és az új kormány létrehozása Deák Ferencz tudtával, akaratával, beleegyezésével, helyeslésével és hozzájárulásával történt. Szükségesnek láttam ezt a kérdést így tiszta világításba helyezni. Végre is az emberek feledékenyek s a feledékenység mellett meg van még az a rossz szokásuk is, hogy az elmúlt idők eseményeit a későbbi kor általános felfogása és impressiói szerint ítélik meg. Pedig az ilyen felfogás, az ilyen ítékezés soha sem szokott egyezni a történeti igazsággal. Aki elfogulatlanul átgondolja a most elmondott érveket, az kétségtelenül be fogja látni a többször említett publicisztánk idevonatkozó nézetének, jobban mondva nagy tévedésének tarthatatlanságát.

A fuzionált két párt egyesülése oly tökéletes volt, hogy a régi pártállások keretei egészen elmosódtak, sem a párt tagjai, sem az egyes miniszterek nem tettek különbséget a régi pártállás visszaemlékezései szerint. Mindannyian egyszerűen a szabadelvűpárt tagjai voltunk. Ez a felfogás még az egyes kinevezéseknél is érvényesült. Tisza mint belügyminiszter betöltötte az üresedésben talált, vagy lemondás folytán megüresedett főispáni állásokat, de ezekre az állásokra a pártjából, a balközéppárti képviselők közül csak négyet nevezett ki. Eszterházy Istvánt Pozsonyba, Takács Lajost Vasba, Beóthy Lajost Hevesbe és Domahidy Ferenczet Szatmárba.

Ez történt a fuzió legelső napjaiban. Később pedig, az 1875-iki általános választások megtörténte után, midőn a szabadelvűpárt mint egységes parlamenti nagy többség konsolidálódott, megszűntek a régi párt-elnevezések és ha valakit a kormány bizalmi állásra kinevezett, bizonyára nem azért, mert az valamikor Deákpárti, vagy balközéppárti volt. Az egykori balközéppárt tagjai között nem is igen voltak ilyen hivatalhajhászok. Ők a közügy érdekében megcsinálták a fúziót, hűséges tagjai voltak a szabadelvűpártnak, őszintén támogatták a szabadelvűpárt kormá-

nyát, de meggyőződésből és nem valamely kinevezetés reményében.

Tisza Kálmán 15 évig irányította és vezette az ország kormányzását. Tizenöt év hosszú idő. Ennyi idő alatt egy kormányférfi iránt nagyon sok rokonszenv keletkezhetik, de a dolog természete szerint még sokkal több mód és alkalom nyílik arra, hogy különböző okokból a legkülönbözőbb egyéni ellenszenvek fejlődjenek ki. Úgy a rokonszenv, valamint az ellenszenv befolyást gyakorol az emberek ítéletére. Azért egy korszakot és annak vezéreit, a vezetőférfiak működését igazságosan csak akkor lehet megítélni, ha idők multával az egyéni rokonszenv is, ellenszenv is elmosódnak és nem marad egyéb meg, mint a valóság, a tiszta igazság. Tisza Kálmán kormányelnöki működése még oly közel van a mai naphoz, hogy arról a rokonszenv és az ellenszenv kizárásával rideg tárgyilagossággal, igazságosan ítéletet mondani nem lehet. Van azonban két olyan tényező, mely daczol minden rokonszenvvel, minden ellenszenvvel, minden szubjektív emberi indulattal. Az egyik: a bevégzett tények bizonyító ereje, a másik: a mint mondani szokás, «a számok kérlelhetetlen logikája».

Ha Tisza Kálmán 15 évig tartott miniszteri és miniszterelnöki működését, minden egyébtől eltekintve, csak ezen két szempontból vizsgáljuk, azt találjuk, hogy ő 1875-ben belépett az ország két nagy pártjának fuziójába, tárczát vállalt a fuzionált pártok kormányában azon célból, hogy az egyesült pártok vállvetett törekvése állítsa helyre az ország pénzügyi egyensúlyát és szilárdítsa meg Magyarország megrendült hitelét. A fuzió előtt való évben a magyar állam 1874-ik évi költségvetése 256 millió forint kiadás mellett 32.708,920 forint deficzittel záródott; még a fuzió első esztendejének, 1875-nek költségvetése, a nagy redukcziók daczára is 238 millió forint kiadást és 21.666,560 forint deficitet tüntetett fel. A Tisza Kálmán 15 évi kormányzása alatt ez az állapot oda fejlődött, hogy az 1890-ik évi költségvetés 355 millió, tehát 100 millióval nagyobb összegű kiadás

mellett a deficit csak 508,901 forint volt és ezt is nem kölcsönrel kellett, hanem a meglévő pénztári készletekből lehetett fedezni, a következő 1891-ik évi költségeloirányzat pedig 368 millió, tehát az 1874-ikihez képest 112 millió forinttal nagyobb kiadás mellett 39,260 forint többlettel záródott. Az ország hitelét illetőleg is éppen ilyen kiváló jó eredmények jellemzik a Tisza Kálmán kormányzását. A fuzió előtt Magyarország csak öt éves rövid lejáratra, az állam minden ingatlanára való betáblázás mellett, 86-os árfolyammal, 6%-os kamattal kapott kölcsönt. 1890-re az ország hitele úgy helyreállott, hogy akkorra már az államnak nagy kamatú, terhes adósságai 4%-os járadék-kölcsönre voltak konvertálva.

Ezeket a végeredményeket bizonyítja a bevezetett tények ereje és a számok kérlelhetetlen logikája. Tisza Kálmán a 15 éves kormányzása alatt megcselekedte, végrehajtotta azt, a mire 1875-ben vállalkozott. Helyreállította az ország pénzügyi egyensúlyát és visszazerezte, megerősítette Magyarország megrendült hitelét. A maga elé tűzött célt elérte. Megfelelt a magára vállalt feladatnak: «Teljesítette kötelességét.»

Ne bántsuk tehát, ne akarjuk lebecsülni annak a fuziónak a politikai értékét. Gondoljuk át azon idők politikai helyzetét. A kormánypártot a különböző frakciók szerint való feloszlás, az országot pedig a pénzügyi bukás fenyegette. Ebben a helyzetben az ország legjobb fiai eltekintettek attól, hogy némely politikai kérdésekre nézve ellenkező véleménynyel vannak, ezen elvi álláspontoktól eltekintve egyesültek a parlamentarizmus megmentésére, az államháztartás egyensúlyának helyreállítására és az ország megrendült hitelének visszaszerzésére. És hosszú, nehéz küzdelmek után mindez sikerült. Ma már a fuzió következtében elért sikerek után könnyű a bírálat, de akkor cselekedni kellett.

A bírálat csak beszéd, de a fuzió munkája idővös, hasznos cselekedetek sorozata volt.

Dr. OLÁH GYULA.

A «Ne Temere» nemzeti és szociálpolitikai szempontból.

A római szentszéknek 1907 augusztus 2-án kiadott Ne Temere kezdetű decretuma nyilvánosságra jutván, méltó feltűnést keltett, nemcsak a protestánsok gyűlésein, hanem a társadalom egyéb széles köreiből is, mire leginkább bizonyoságul szolgálhatnak az azóta megjelent erre vonatkozó hírlapi cikkek és polemiák. Ez utóbbiak nagyobbára csak felekezeti szempontból vizsgálják a kérdést, s míg az ezen álláspontot védelmezők azzal argumentálnak, hogy a r. katolikus egyház feje csak a katolikus egyház számára pro foro interno függetlenül az országos törvényektől szabályozta ez által a házassági jogot, addig az ellenkező véleményt képviselők sérelmesnek, illetőleg a felekezetek közti testvéries viszony megzavarására alkalmasnak tartják ama rendelkezést, mely szerint ezentúl az olyan vegyes házasság, mely nem a katolikus fél lelkesze előtt kötött, nem érvényesnek (tehát ez voltaképp annyit jelent, hogy concubinátusnak) fog a katolikus egyház részéről tekinteni. Nevezett decretum ugyan kifejezetten kimondja, hogy: «A catholici sive baptizati sive non baptizati si inter se contrahunt nullibi ligantur ad catholicam sponsalium vel matrimonii formam servandam», de ez által nemhogy kikerülte, sőt egyenesen provokálta voltaképpen a más felekezetek bírálatát, mert a felekezeti érzékenységekben könnyen azon feltevésre adhatott támpontot, hogy ezen decretumot alkotó jogforrás arra való hivatottságot érez magában, mintha az egész keresztyénség számára adhatna lelkiekben jogszabályt s ez alkalommal például éppen csak előzékenységből, statuált kivételt az akatholikusok számára. Mi állandóan gravaminális politikát folytató magyarok, talán különös érzéssel birhatnánk éppen eme érzékenység megértésére, mert hogy egy a külvilágból vett — ez időszertint ugyan tényleges kivitelben lehetetlennek feltűnő, de összehasonlításra legalkalmasabbnak látszó —

példával illusztráljam e kérdést, kérdem mi-csoda országos felháborodás származnék abból, ha pl. Austria valamelyik belügyét szabályozó törvényét akként záradékolná stb. «hogy azonban ezen törvénynek Magyarország alávetve nincsen».

A fenti idézettel és az annak gyakorlatibb megvilágítására mintegy deductio ad absurdumként használt hasonlattal csak azt akartam jelezni, hogy általában minden szabályalkotásban — gyakran csak egy kis rövid ponttal, — ha ez nem helyén való, milyen könnyen lehet félreértéseket felidézni, különösen a felekezetek egymás közt, mikor a történelmi fejlődés viszontagságai folytán amúgy is a hatalmi féltékenység régi magvai lettek már századok óta konkolyként közjök el-hintve; eme egész részletkérdésnek azonban nem akarok kelleténél nagyobb fontosságot tulajdonítani, csak mint tisztán akademikus értékű ütköző pontot hoztam fel, nem lévén a gyakorlati életben ennek semminemű jelentősége. A decretumnak egyéb gyakorlati intézkedései azonban tagadhatatlanul bizonyos fontossággal bírnak a többi felekezetekre nézve is, minthogy X. Pius ezuttal hatályon kívül helyezte a XIV. Benedek által föl-állított elvet az *individuitas contractust*: «hiába mentes tehát az akatholikus fél a Pius-féle forma alól, vegyesházasság esetén nem viszi át a maga mentességét a kath. félre, ellenkezőleg ő rá nézve is kötelező lesz a Pius-féle forma.»

Eme utóbbi szavakat szószerint idéztem dr. Leitner Márton theol. és kanoni jogtudor, lyc. tanár füzetéből, mely mint nevezett decretum magyarázata Körmöczy Ernő kalocsai főegyh. áld. pap fordításában f. évben, a mi könyvpiacunkon is megjelent. E füzet írója is kijelenti, hogy e változtatás messzeható következményekkel jár, mert eddigelé a protestáns pásztor előtt kötött vegyesházasság érvényes volt, *ezentúl érvénytelen*. Nem csoda tehát, ha ezen intézkedés a más felekezetek előtt, kik liberalis felfogásuknál fogva, — a szeget szegre való elv alapján — hasonló rendelkezéssel nem óhajtják a vegyesházasságo-

kat voltaképen lehetlenné tenni, megfelelő recensust szült; melynek azonban természetesen nem volna szabad azon határon túl mennie, mely kifejezést adna annak, hogy eme decretum veszélyezteti a felekezeti békét, és ezért ennek megfelelő részeiben való megváltoztatását, vagy hazánkban való érvénytelenítését látják szükségesnek, a lényegben való bírálat oly téren, mely *pro foro interno* kizárólag csak is a katolikusokra vonatkozik vagy más irányban való támadása a katolikus egyháznak nem volna megfelelő eljárás, mert ez a felekezeti béke megbontását egy lépéssel megint csak tovább vinné.

Hogy a felekezeti és társadalmi béke fenn-tartása az egyházak érdekében való, az talán magyarázatra sem szorul, mert minden kulturharcz után, melyet a felekezetek egymás ellen vívnak meg — ha manap már nem is harmincz éves háborúk alakjában és máglyák segítségével — de a mindennapi élet folytonos zaklatásaival és torzsalkodásaival: idővel eredménykép oly közöny támad a kimerített themák iránt, vagy gyűlölség a vallási tekintélyek és felsőbbbségek ellen, a mely semmi esetre sem válhatik a jövő perspektíváit tekintve, a keresztyén szellemre jótékony hatással. Kétszeresen áll fenn azon igazság az államra vonatkozólag, különösen hazánk helyzetét tekintve, melyben polyglott viszonyaink folytán elég szepteratisztikus törekvés érvényesül s ezért egyenesen végzetessé válhatnak tehát, egy esetleg kitörő kulturharcz, mely még a fennálló társadalmi rend felbomlását is involválhatná. Eme decretum Magyarországon való hatályosságához szükséges közjogi feltételek (*jus placeti*) ismeretes fejtegetéseibe ezuttal bocsájt-kozni feleslegesnek vélem, tekintve, hogy a kérdésnek ép ezen oldala többek által lett már megvilágítva.

Amaz állásponttal szemben, mely azt vitatja, hogy az államnak sem moralis joga nincs belenyulni egyes egyházaknak saját használatukra hozott szabályzataikba, sem pedig gyakorlati értelme nem volna ennek, mert hiszen úgyis meghozta már az 1894.

évi XXXI. t.-cz. által azon egyedül üdvözítő formát, mely neki a házasságkötésekre nézve megfelelt: azt kell különösen kiemelni, hogy az államnak, mint legfőbb erkölcsi testületnek nemcsak joga, de egyenesen kötelessége is arra ügyelni, hogy az általa elősmert és védelmében részesülő egy egyház sem válhassék állammá az államban, mely az ő törvényeivel ellentétes szabályt alkothatna, ha csak saját híveire, és ezeknek más hívőkkel való viszonyukra nézve is, mert az ezekből származó controversiák és ezeknek esetleges következményei mindenesetre belé vágnak az államnak érdekkörébe is. Az állam a saját érdekeit mindenütt megvédi. Pl. az olyan egyházi szabályt sem ösmerheti el érvényesnek, mely híveit tegyver a viselésétől eltiltja.

Hazai törvényhozásunk eddigelé mindig tekintettel volt a valláserkölcsei szempontokra és az ország keresztyén többségére; ezt bizonyítja a vasárnapi munkaszünetről szóló törvény; nemkülönben naponta tapasztalhatjuk a végbemenő házasságkötéseknél, hogy az állam közege hivatalos funkcióját bevégezvén, hivatalos minőségében tartozik még az egybekelőket figyelmeztetni, «hogy ezáltal azonban egyházi kötelmeiknek még nem tettek eleget». Fűzzük csak tovább e kérdést, midőn tehát a kath. hívő, ki pl. protestánsal kelt egybe, az állam közege által hozzáintézett eme figyelmeztetésnek eleget óhajtana tenni, olyan akadályokkal fog találkozni, hogy kénytelen lesz a másik fél lelkésze előtt házasságát megáldatni, a miből azon eset állhat elő, hogy ezen házasság a kath. egyház előtt érvénytelennek fog tekintetni, és az abból született kath. vallású gyermek a kath. plébánián a saját egyházi használatukra vezetett anyakönyvbe mint «törvénytelen ágybólisági» fog bejegyeztetni.

Elképzelhető-e, hogy ez a valláserkölcsei nevelésre milyen hatással lesz, ha pl. a gyermek később ennek tudomására jut és nem fogják-e ezek aztán ama destructiv elemek számát szaporítani, kik pl. a mai Fancziországban lefolyó küzdelemben a régi tekin-

télyek ellen vívott harcban győzedelmeskedtek.

Katholikus államférfiak nem egyszer hangoztatták már, hogy Magyarországon egy erőteljes konzervatív politika létesülését nagyon megnehezítené a nem katolikusok ama gyakori állásfoglalása, melylyel a kath. egyház alapelveivel szélső ellentétben lévő irányzatoknak látszanak néha segítségre lenni. Ez az intézkedés pedig éppen nem alkalmas arra, hogy a kath. részről annyiszor óhajtott conservatív irányzat esetleges érvényesítésében — feltéve még azt is, ha ez az irányzat tényleg conservatív és nem egyúttal reakzionárius ízü volna, mert e kettőnek nem kellene voltaképpen együttjárnia, nem katolikus elemekre is lehessen számítani. Láthatjuk tehát, hogy voltaképpen állami érdek fűződik az egész kérdéshez, melynek éppen társadalmi fontosságát tekintve, jobb szeretném ennek tovább fejlesztését, illetőleg békés megoldásra való vezetését nem az autonómiával bíró felekezetek közgyűlési termeiben, hanem a társadalomnak arra hivatott, politikai és szociális érdekű kérdésekben véleménynyilvánításra jogosított tényezőinek municipalisan szervezett testületeinek kezében láthatni. A nemzeteknek egymással való érintkezését szabályozza ugyanis a nemzetközi jog, de sajnos, nincsen egy ehhez hasonló, ha nem is kodifikált, de legalább gyakorlatban élő felekezetközi jog is, mely az egymás érdekeibe vágó kérdéseknél való intézkedésnél, valamint egyéb érintkezési momentumoknál és véleménynyilvánításnál a viszonosságot és méltányosság határait szabályozná (uti figura docet az egész decretum megszületése és aztán az ezt követő recensushangja némely felekezeti gyűlésen.)

Ezért várom ezen kérdés megoldását oly társadalmi úton, mely egyúttal lehetlenné tenné egy gyászos kimenetelű kulturharcz fogamzását. Azon hitben vagyok ugyanis, hogy ha a társadalom a törvényhatóságok útján kifejezést adna aggodalmainak nevezett decretummal szemben, úgy ekkor a kormány a közvélemény hatalmas nyomása folytán sem késlekedhetnék tovább a decretum megvál-

toztatása iránti szükséges interventio és lépések megtételében.

BÁRÓ RADVÁNSZKY ANTAL.

Politikai perspektivák.

I.

E politikai tanulmány első sorozatában* azt iparkodtunk kifejtetni, hogy a ma uralmon levő irány milyen mederbe akarja terelni a magyar állam élete sorsát. Fejtegetéseink folyamán arra a konkluzióra jutottunk, hogy a két legfontosabb vezető eszme a gazdasági önállósítás és az általános választói jog előreláthatatlan bonyodalmak csiráit hordják magukban és ezért a helyett, hogy iránytűi lennének a magyar államiságnak, a kormányzás biztonságának még ama fokát is gyengítik, a melylyel ma rendelkezik.

Jelen tanulmányunkban a konkrét politikai élet tüneményeinek vizsgálatával akarunk foglalkozni. Analízis tárgyává fogjuk tenni azokat a mai politikai irányzat által elvetett magvakat, melyekből jövőendő államiságunk új fájának kell kicsiráznia. Gondos mérlegelés tárgyává tesszük az új æra eddig való eredményeit és le akarjuk belőle vezetni azokat a kilátásokat, melyeket ezen æra esetleges állandósulása a jövőendőre nézve nyújthat.

Az elmondandókban természetesen nem vezet semminemű kormány-ellenes hajlandóság, sem valamely tényleges politikai kérdésből fakadó animozitás, hanem tisztán a tárgyilagosság. Egyedüli mérővesszőnk, a melyhez a mai politikai irányzat minden ténykedését hozzámérni fogjuk, a magyar állam nyugodt, biztos fejlődésének lehetősége lesz. A látószög pedig, a melyből mindezeket a kérdéseket tekinteni fogjuk, azon szükségességi érzésből nyílik, hogy a magyar állam konstrukciója erősítésre szorul, hogy kibírassa azt a hatalmas nyomást, melyet a körülötte fölserkent és egyre hevesebben erjedő faji impe-

* Az első sorozat megjelent az *Uj Szemle* 1908. évi 9. és 10-ik számában.

rializmusok elkerülhetetlen összeütközése előidézni fog. Annak a szükségességéből fakadt, hogy a magyar állam gerendázata erős páncélozásra szorult, hogy az egykor bekövetkezendő nagy európai leszámolás alkalmából a titáni erővel egymásnak lendülő hatalmas erőkarok egy mellékes, talán nem is neki szánt csapása össze ne roppantsa.

Ha ezekből a szélesebb szögletű szempontokból nézzük a mai magyar politikai életet és nem a parlamenti porond békatávlatából, nem juthatunk valami biztató konkluzióra. Hiszen politikai életünk meddő, aprólékos kérdések körül folyó tusái is eléggé mutatják az uralkodó irányzat sajátságos tehetlenségét. Hátha még a nagy európai államok hatalmas koncepcziójú fejlődésének mértékét próbáljuk ezekre a kicsinyes viszonyokra alkalmazni. A mi viszonyaink ebben a világításban szinte törpeségekké zsugorodnak. Ezen tény kómikuma azonban belevész abba a súlyos tudatba, hogy embermilliók sorsának jobbra vagy balra fordulása függ tőle.

II.

A képviselőház 1907—1908-i ülészakának története a magyar parlamentárizmusra nézve feltétlenül jelentős időszak. De különösen alkalmas kiinduló pontot adhat nekünk a koalíció jelentőségének megítéléséhez, mert egy a parlamentek történetében szinte páratlan jelenségnek a hordozója. Megtörtént ugyanis az: hogy egy kérdésen a nemzet ítélete megbuktatott egy egész hatalmas ærát és az elmúltat felváltó új rendszer ugyanezen kérdéssel kezdte meg reformjai sorozatát. Kiviláglik a mondottakból, hogy a házszabály-revizióra gondolok. A Tisza-kormányt és vele együtt a majdnem negyven éves liberális régimet elsöpörte a nemzet haragja, mert házszabályrevizióval akarta megkorlátozni a parlamenti szólásszabadságot és ime most, hogy a koalíció ugyanazzal a célzattal t. i. a házmunkaképességét obstrukciók ellen biztosítandó, keresztül vitte a házszabálymódosítást, hang sem kél e miatt ellene. Pedig a sürgősség

kimondása a törvényjavaslatokra mindazokkal a szankciókkal, a melyekkel azt a házszabály-módosítás körülbástyázta, épen nem vagy legfeljebb alakilag különbözik a Tisza-kormány által tervezett klotürtől.

Mi lehet tehát az oka annak, hogy a parlament belső életének ilyen megváltoztatását az egyik párttal szemben annak teljes letörésével honorálta a nemzet vótuma, a másik párttól ellenben bizalmát nem vonta meg. Hogy ebben a kérdésben tisztán láthassunk, mindenekelőtt le kell számolnunk azzal az általánosan elterjedt előítélettel, hogy a liberális pártot a házszabályreform buktatta meg.

Csak a politikai eszményeknek nálunk megszokott felületes taglalása folytán tarthatja magát az a nézet, hogy évtizedeken keresztül uralkodott majoritás egy ilyen kérdés miatt majdnem nyomtalanul széjjelfoszlik. A liberális eszméje már tényleg korhadt volt és a házszabályrevízió miatt támadt vihar csak annak a fergetegnek szerepét töltötte be, a mely ezt a düledező épületet porba omlasztá. Ilyen módon már a talány egy része meg is volna magyarázva. A liberális párt bukása effektusának egy jelentéktelen része tudható be ennek a reformtervnek. Annak a töredékrésznek a hatályát pedig, melyet mégis ő okozott, nagyban növelte, hogy akkor egy erős, népszerű programra támaszkodó és agilis ellenzék kezében jelentékeny agitácziós eszköz és harci fegyver volt az, a mi most ilyen ellenzék hiányában kritika tárgyát is alig képezi a közéletben.

Sokkal jelentőség teljesebb szempontból akarjuk mi vizsgálódásaink fonalát a kérdésbe belekapcsolni. Hogy a liberális magyarországi hatalmas és szinte páratlan vereségének mi volt az oka, azt alább még bővebben látni fogjuk. Most egy összehasonlítást akarunk vonni a liberális párt által tervezett házszabályrevízió és a koalíció között. Az objektum tekintetében, mint már említettük, különbség alig van. Hasonlóképpen azonos a célzat is. De ha azt az indító-okot kutatjuk, a mely a reform napirend-tüzőiben tudatosan, megszavazói között azon-

ban már csak félig ösztönszerűleg működött és a mely a nagyközönség előtt jórésben teljesen fölfedetlen maradt: akkor nagyon mélyreható differenciára fogunk jutni. Tisza egy okvetetlenkedő, saját hatalomrajutásáért küzdő, gyakran féktelen, de föltétlenül erős nemzeti alapon álló ellenzék ellen akarta a ház munkaképességét biztosítani. Az ő kormányzati idejében tehát pusztán arról volt szó, hogy a parlamenti munkára szánt és az állam fejlődése szempontjából annyira drága idő ne vesztegettesék el párttaktikai czélokra. A koalíció vezéreit azonban már nem ilyen parlament-technikai szempontok, hanem az a megismerés juttatta a házszabályrevízió szükségességének tudatára, hogy a magyar államiságot épen a parlamentárizmus révén nagy veszedelem fenyegeti. Ez a veszedelem: a nemzetiségek.

A nemzetiségek hatalomgyarapodása, mely az általuk nyert mandátumokban jut kifejezésre, már magában is súlyos tünet! És ez a folyamat a küszöbön álló választójogi reform miatt okvetlenül emelkedőben van. Hogy az általános választói jog napirendre kerülése és a koalíció kormányrajutása között milyen szerves kapcsolat van, azt már jelen cikkem első sorozatában kifejtettem. Itt tehát már mint fix tételre támaszkodhatom arra, hogy a nemzetiségek mandátumainak az általános választói jog révén várható megszorodása a koalíció számlájának terhére irandó. De nemcsak a jövő, hanem a jelen is vádolja a koalíciót ez irányban. Mert az a tény, hogy a nemzetiségi képviselők nagyobb számban ülnek a koalíció vezette parlamentben, a mint a liberális æra alatt megválasztattakban: a magyar nemzet politikai részleges vereségét jelenti.

Mindez azonban még nem lett volna elegendő ok arra, hogy a koalíció vezérei olyan népszerűtlen és ominózus reformra tökéljék el magukat, a milyen a házszabálymódosítás. De a koalíció hatalomrakerülésével egyidőben meglepően megváltozott a nemzetiségek magatartása úgy a parlamentben, mint azon kívül.

A parlamentben ez abban nyilatkozott meg, hogy a nemzetiségek eddigi teljesen passzív magatartásukból kiléptek. Eddigi hallgatásuk helyett agresszív tenorban kezdtek kritikát gyakorolni a magyarság szuprematorius kormányzása felett. Legeklatásabb, legszélsőségesebb módon ez a horvátoknál jutott kifejezésre. Míg ugyanis ez a nemzetiség ama kivételes jogával, hogy a parlamentben saját nyelvét használhatja, csak az elv fennállásának dokumentálására élt eddig, a mostani parlament volt az első, melyben horvát debatteok folytak le. A horvátoknak ezen obstrukciószerű parlamenti fellépése volt a legnagyobb indító ok a házszabályok reformjának végrehajtására. Ez a kép megrettentette — és méltán — a kormányt és a parlament vezető pártjait, mert vízióképen felmerültek előttük a közeljövő parlamenti tárgyalásai, melyben az ilyen obstrukciók napirenden lesznek.

Ha a horvát obstrukció jelentőségét alaposabban vizsgáljuk, azt fogjuk találni, hogy az sokkal mélyenjáróbb, mint a hogy azt általában feltüntetni szokás. A horvát obstrukció t. i. nem jelent mást, minthogy az 1868. évi XXX. t.-cikk, a melyben pedig Magyarország saját államisége rovására a horvátoknak lényeges előnyöket biztosított, egyszerűen inszufficiensnek bizonyult. Pedig az 1868. évi XXX. t.-cikk létrejöttékor nem fejezte ki a tényleges erőviszonyokat, a melyek azt Horvátországra sokkal kedvezőtelenebbül alakították volna. A midőn tehát a horvát obstrukció, a mely minthogy Horvátországnak, a magyar szent korona egyik országának államjogi kapcsolatát akarta megszüntetni, politikai lázadás számba ment), ezt az alaptörvényt támadta és a magyar országgyűlés tényleg hajlandó is volt engedelmények árán biztosítani a békét: akkor bizonyos, hogy az erőviszonyokban kellett változásnak beállania. Mert csak ilyen módon magyarázható meg, hogy egy nemzetiség képes volt egy olyan egyensúlyi helyzetet, melyet az előtt csak egy tudott fenntartani, hogy a magyarságtól túlsúlyt kapott, megbontani.

Ez a jelenség a mai politikai alakulások közepette nem sporadikus tünet, hanem a többi nemzetiségek erőhöz kapása által továbbbi bizonyosságot nyer, csak a magyarság erőben való meggyöngyülésének a hite bírhatta rá az egyes nemzetiségeket, hogy egymásközt is differenciált, partikularisztikus törekvéseiket összeolvastva, betörjenek azon a részen, a mely a magyar államiság épületén támadt.

Az a nagy agitáció, a melyet a nemzetiségek a parlamenten kívül részint hazánkban, részint külföldön megindítottak, hasonló tünet. Hogy az illető nemzetiségek önálló nemzetté egyesült fajrokonainak támogató akciója milyen forrásból fakadt és milyen tendenciákat szolgál, azt később még bővebben látni fogjuk, de már itt is meg kell említenünk, mint egyik bizonyítékát itt fejtegetett tételünknek. Mert ezek a kisebb-nagyobb államok nem mernének annyira magyarelles hurokat pengetni, ha a magyarság erőviszonya a monarchiában a régi maradt volna.

A mi nemzetiségeinknek külföldre vezető titkos aknáit, a melyek a magyarságot igaztalan vádakkal illető hirlapi támadásokban szoktak fölrobbanni, hasonló forrásokból nyerne táplálékot. Frivolitás azt állítani, hogy az effajta meghurczolások a magyarságnak mit sem ártanak. Mert informatív hírszolgálatunk a külfölddel szemben tetjesen el lévén hanyagolva, a külföldön rólunk alkotott vélemény, kizárólag ilyen források táplálására van utalva. Így azután kulturális elmaradottságunk, a nemzetiségekkel való barbár bánásmódunk annyira megrögzött előítéletté válik, hogy megdöntése vajmi nehéz leszen. És alig felmérhető, hogy ez az előítélet mennyit árt állami presztizsünknek, sőt — materiálisabb károkat okozva — hitelünknek is. Mindezekből a tényekből levezethető az a tételünk, hogy a magyarság erőviszonylata egyrészt Magyarországon belül, másrészt a monarchiában a magyarság hátrányára megváltozott. Minthogy a magyarság kulturális és számbeli ereje a monarchia többi népeihez és a magyarországi

nemzetiségekhez való viszonylatában meg nem változott, ezen jelenségek okát csakis a politikai konstellációk módosulásában találhatjuk.

A koalíciónak túlzottan sovínisztikus politikai elvei a magyar belső politikára vonatkozólag voltak ezen erőviszonylat kedvezőlenebbé fordulásának az első rugói. Ezek az elvek ugyanis, a melyek utópisztikus sokat akarásuknál fogva a magyar államiság ügyét semmivel sem vitték előbbre, nagy ellenhatást ébresztettek a nemzetiségeknél. Ezek ugyanis attól tartva, hogy ezen szélsőséges program alapján létrejövő kormányzás már élvezett politikai szabadságukat meg fogja szorítani, a végveszély érzése által a szolidaritás olyan magas fokára tömörítették össze, a milyenben 48 óta nem voltak.

(Folytatjuk.)

Dr. ACZÉL JÁNOS.

Mosolygó emberek.

Ezt a históriát, nagyobb társaságban, egy magasabbrangu katonatiszt beszélte el, a ki huzamosabb ideig a tokiói osztrák-magyar követséghez volt beosztva s csak nemrégiben érkezett haza. Megpróbálom éppen oly «művésziellen» formában előadni, a mint hallottam.

... Lakásom előkelő helyen, a tokiói követség utcájában volt, de ezzel a lakással sehogy sem voltam megelégedve. Napról-napra jobban megutáltam e modern, európai kényelemmel berendezett egyemeletes épületet, mely diszesen rovátkolt palacserép fedelétől kezdve, le egész a pinczékig mindenben az otthon hagyott «Zins-Haus»-okra emlékeztetett. Ha már abban a szerencsében részesültem, hogy egy darabig Japánban kellett élnem, követeltem a magam részére azt a szerencsét is, hogy legalább a külsőségek ne emlékeztessenek lépten-nyomon az otthonra és a bécsi építészeti stíltelenség ismeretes remekeire, melyek világszerte ismert típusai a legtökéletesebb banalitásnak. Katona vagyok, nem értek az építészethez, de meg

tudom mondani, hogy mi tetszik, mi nem, — mi kerül ki a tehetség és mi a tehetetlenség kezéből. Nos, hát a ház, melybe elszállásoltak, semmiben sem különbözött például a bécsi Gärtner-Gasse egyformán utálatos, kinyalt, rendes, «célirányos» Zins-Haus-jaitól. Tehát megutáltam mindjárt az első héten s rögtön el is határoztam, hogy okvetetlenül faképnél hagyom és valahol a japáni városrészekben fogadok lakást. Ha lud, legyen kövér, — ha Japánban vagyok, Ázsiát akarom látni.

A követségen azt mondták, hogy gondoljam meg a dolgot, mert — esetleg — kellemetlenségeim lehetnek belőle. Ugyan mi a patvar? Csak nem veszik sértésnek ezek az örökké mosolygó, fürge és szeretetreméltó emberkék, ha egy idegen állam katonai attaséja köztük akar lakni és nem a maga fehér fajtája között? Ez talán inkább komplimentum? S végre is, békés időkben, rendezett policiális viszonyok között mindenki ott lakik, a hol akar. Ennélfogva én is ott fogok lakni, a hol akarok. Az urak ne törődjenek vele, hogy ötven lépést teszek-e a követségig, vagy ötszázat; járdán járok-e oda, vagy sáros földön, léghajón, vagy kétkerekű «jirinkishán», valamelyik sárga emberke jóvoltából. Mindez az én dolgom. Nemkülömben az én dolgom személyes biztosságom is.

Hogy hiszen nem erről van szó, mert ki van zárva, hogy valami galád attentátumot kövessenek el ellenem. A japáni titkos rendőrség valamelyik tagja biztosan szemmel fog tartani éjjel-nappal, sőt máris szemmel tart attól a percztől kezdve, hogy a «Her Majesty» gőzösről lábamat japáni területre tettem. Kényelmi szempontokról van szó, semmiről másról. Teringettét, hát hiszen ez is valami, de már ezt csak bizzák rám az urak.

Szóval úgy tettem, a hogy elhatároztam.

Otthagytam a palafedeles Zins-Haus-t s jó két kilométernyire a követségtől egy valóságos japáni házikót béreltem ki. Nem részletezem, hogy milyen az ilyen japáni házikó, hisz azt mindenki tudja. János legényem úgy nyilatkozott, hogy náluk a «mélcsás báróék»

kanárija lakott ilyen házacskaiban. Igaza volt a kölyöknek, csak abban nem volt igaza, hogy új szomszédaink kíváncsisága miatt haszontalanul mérgeződött s a mindenfelől odatolakodó sárga szomszédok ellen seprővel és nád-pálczával akart kivonulni. Lefújtam a manóvert. Cseppet sem boszantott a szomszédság tolakodása és semmiféle dolgomban nem zsenirozott. Magamat is meglepett, mily gyorsan, szinte egyszerre aklimatizálódtam. Nevettem a hol derülten, hol gunyosan mosolygó emberkéken, a kik besétáltak a kertbe, bejöttek a házba, megnézegették podgyászomat s barátságos diskurálásba akartak velem bocsátkozni, — főleg a kedves, kis japáni virágocskák: a nők — ha megértettük volna egymást. Csakhogy, fájdalom, akkor még alig húsz szót tudtam a nyelvükön, németül vagy angolul pedig ők nem értettek többet húsz-huszonöt szónál. Így aztán sehogy sem ment a konverzálás; barátságos érzelmeinket és a jó szomszédi viszonyra való kilátást csak kölcsönös nyájas mosolylyal tudtuk egymásnak értésére adni.

Komolyan mondom, nagyon jól éreztem magam köztük s egy cseppet sem bántam meg, hogy egy s más kényelmet nélkülözöm kellett. Úgy gondolkodtam, hogy ha hazaparancsolnak Európába, nagyon kétséges, hogy visszakerülök-e még valaha a legszélsőbb Kelet ez igazán gyönyörű birodalmába, mely nem is egészen két év alatt elsőrendű nagyhatalommá tudott emelkedni s káprázatosan gyors fejlődésében ki tudja, hol fog megállani. No, de ez csak egy kis lapos kitérés . . . nem erről akarok beszélni önöknek, hisz ezt elvégzi helyettem a magas politika és a sajtó, mely itt Japánban sem kisebb hatalmasság, mint bárhol a Nyugaton, Tokió utczáin a legszegényebb ember is olvas újságot.

Arról akarok beszélni, hogy közvetlen szomszédom egy szerény modorú, nagyon intelligens arcú fiatal japáni volt — a nevére biz én már nem emlékszem, pedig bemutatkoztunk egymásnak s mint jó szomszédokhoz illik, viziteltünk is egymás hajlékában,

gondolom kétszer, — a ki oly idillikus életet élt végtelenül kedves arcocskájú feleségével, a milyenről nekünk fogalmunk sincs. Mi tagadás benne, biz én — enyhén szólva — szívesen «tanulmányoztam» őket (nem akarom mondani, hogy illetlenül leskelődtem, pedig azt tettem, vigye el az ördög . . . így volt) s mindig úgy tetszett, mintha nem valóságos életet látnék, hanem valami bájos mesét olvasnék a legjavából. Szinte aggódtam, hogy tán csakugyan mese, a mit saját szememmel látok s mire egy reggel fölbredek és ismét átpillantok házikóm fatornáczáról a szomszédomhoz: szertefoszlik az idill és a mesének vége.

A fiatal férj valami kicsi hivatalnok lehetett valahol, jó messze bent a városban, mert reggel kilenczkor mindennap elment és csak délután hat órakor jött haza. Öltözéke európai volt, asszonykájáé nemzeti, csak apró lábait bujtatta európai cipőkbe.

Milyen bájos örömmel fogadta férjét, ha az kinyitotta a kertajtót és a virágok és cseresznyefák sorfalán keresztül gyors léptekkel a házikó felé tartott! Mennyi gyöngédség nyilatkozott meg szemeinek ártatlan csillogásában, mennyi kedvesség hangjának gyermekes gügyögésében, mozdulatainak természetes szépségében!

Nem győztem betelni a látvány meleg bájával, mely azalatt a pár perc alatt, míg a viszontlátás örömein velük együtt én is át-estem, egész lelkemet eltöltötte. Nem frázis, ha azt mondom, hogy valósággal féltettem őket. A magam gyermekének tekintettem a fiatal embert és a magam leányának azt a kedves kis babát: a feleségét, ki úgy tudott örülni uracskájának, hogy szinte megdöbbenett a gondolat: vajjon örökké így lesz-e ez, vagy elmúlik ez is, mint minden a világon, a mi gyönyörúsége a becsületes emberi szívnek . . . Minél több időt töltöttem közelükben, irántuk való szeretetem csak annál inkább fokozódott. «Honny soit, qui mal y pense!» Semmi önzés nem vezérelt. Eszembe sem jutott, hogy más szemmel is tekintsek a gyermek-asszonyra, mint a jó barát, a testvér,

vagy az apa szemével és nagyon jól esett, hogy érzéseim tisztaságát nemcsak a fiatal férj, hanem az asszonyka is megérezte. Úgy kell lenni, hogy megéreztek, mert kedvesek és bizalmasak voltak hozzám.

A fiatal ember tudott angolul. Esténkint, ha künn sétáltak a kertben és megpillantottak, mind a ketten odajöttek a kerítéshez és nyájasan köszöntöttek. Ilyenkor egy-egy félórácskát elbeszélgettünk és kicsereeltük ajándékainkat. A világért sem mulasztottam volna el, hogy ezt a nemzeti szokást pontosan ne kövessem. Virágot, édességeket vásároltam és hasonló természetű ajándékokat kaptam. Persze, a legnagyobb gonddal vigyáztam, nehogy olyan ajándékokkal találjak új barátainak kedveskedni, a melynek viszonzása nem állt volna módjukban, vagy megterhelte volna erszényüket. Mert bizony igen szerény viszonyok között éltek, de szerették egymást és végtelenül boldogok voltak. Még egyszer ismétlem: soha életemben ily gyönyörű idillt nem láttam és el sem tudtam volna képzelni, hogy ilyesmi lehetséges!

A mult év január hava szokatlanul erős havazással köszöntött be.

Egész Tokió hó alatt volt.

Új barátaimat a tél folyamán ritkán láthattam. Hivatalos dolgokkal voltam elfoglalva. A háború szele már nagyon közelről lengedezett... Tokióban várták a Pétervárra küldött ultimátumra a választ.

Január közepe táján egy délelőtt egyszer csak jön az én fiatal szomszédom s már messziről köszönt. Mosolyogva, derült arccal fogott velem kezét a kerítésen keresztül, s tudtomra adta, hogy már csak estig lesz a szomszédom. Este nyolcz órakor elutazik.

— Hová?

— Nem mondhatom meg, uram, — jegyezte meg egy pillanatra elkomolyodva, — de igen messze...

A következő szempillantásban megint mosolygott, s kérdésemre pár szóval elmondta, hogy tartalékos tüzérhadnagy, ma reggel ő is megkapta a mozgósítási parancsot és este a többiekkel ő is elutazik.

A hír komolyan megsomorított. Tessék, a buta végzet... Nem hiába aggódtam, hogy közbejön valami, a mi új barátaim sorsát felforgatja s házasesetük kedves idilljének végét fog vetni.

Délután öt óra tájban a fiatal ember katonai egyenruhában lépett ki a házikóból. Két zömök japáni tüzérbaka fölkapta podgyászát és vitte. Ő maga egy perczig késett. Bucsuzott az asszonykától, a ki kikisérte a tornácra, sőt öntudatlanul belelépett utána a hóba is... De mosolyogtak. Simogatták egymást és hal-kan suttoztak. Nem láttam szomorúságot, sem könnyet, sem fájdalmat. Az asszonyka édes, gyermekes arca változatlanul vidám és derült volt, mint a legszebb tavaszi hajnal.

Végre elváltak. Az asszonyka visszatipeggett a házba, a fiatal férj mosolyogva felém fordult, szalutált és gyorsan elsietett. Pár percz mulva el is vészett alakja a havazásban.

A következő hónapban a szárazon is, a tengeren is megdördültek az ágyúk. Itt ismétlem, a mit más alkalommal, más helyen már számtalanszor elmondottam; azt, hogy ennek a nagy háborúnak különböző véres epizódjai minket, európaiakat hoztak lázba és nem a kis sárga emberkéket, kik a főváros zsufolt utczáin azután is csak oly — látszólag — gondtalan és derült arczokkal jártak-keltek, mint azelőtt. Felindulásnak, láznak, örömmek vagy szomorúságnak sehol semmi látható nyoma. Biz én nem tudtam hirtelenében eldönteni, hogy bámuljam-e ezt a példátlan önfegyelmet, vagy lenézzem őket érte. Az ember elvégre: ember. Vagy tán az egész sárga faj — komédiás?

Tavaszig alig kétszer-háromszor láttam a kis baba-asszonyt. Április közepe táján kinyíltak a cseresznyefák: tele volt finom illattal az egész udvar. Akkor már gyakrabban láttam az asszonyt, a mint könnyű selyem kimónójában künn tipegett a kertben s mosolyogva fogadta köszöntésemet. Sohasem láttam árnyékot az arczán; mindig derült, vidám és kedves volt, mint egy gondtalan madárka. Szinte haragudni kezdtem rá, hogy ilyen vidám.

Egy este aztán ő is megkapta a hivatalos értesítést, hogy férje elesett, ne várja vissza.

Őszinte szomorúságot éreztem, s ezt ki is fejeztem neki, bár nem értettük az egymás nyelvét. De akkor is csak mosolygott, s szép kis fejcskéjével kecsesen bólintgatott. Az ördögbe, gondoltam durván, ennek a boldogtalan teremtésnek se szíve, se esze, se lelke . . . Sarkon fordultam és otthagytam.

. . . Másnap kora hajnalban a kicsi asszony ott lógott élettelenül a legszebb virágzó cseresznyefán. Fölakasztotta magát azzal a se-lyemszalaggal, melyet életében kimónája derekán viselt. A halál megkímélte kedves kis baba-arcocskáját; nem volt eltorzulva . . . mosolygott még a halálban is. Feje fölött méhek röpködtek, s egy pillangó játszadozott a napsugarban.

Összeszorult szívvel néztem szegénykére, s attól a percztől kezdve mintha érteni kezdtem volna ezeket az örökké mosolygó embereket.

SÓLYOM FERENCZ.

Krónika.

A német szociáldemokrácia Nürnbergben tanácskozott idei pártgyűlését egyebek közt az is foglalkoztatta: vajjon helyesen tették-e némely délnémet országgyűlésen ülő pártfeleik, hogy azon országok állami költségvetését megszavazták? Párt, párttaktika s pártpolitika tekintetéből ez a kérdés igen fontos lehet — kívülállónak semmiesetre sincs joga ebbe belebeszélni. Közönségesen és általánosan azonban annál a kérdésnél, hogy helyesen tették-e, jóval fontosabb a valóság, hogy megtették, s hogy így a déli és északi németek közt való ellentét ime felbukkan a szociáldemokráciában is. Fontos pedig azért, mert a mely pillanatban megvilágosodnék, hogy mindazok az ellentétek, melyek már hosszabb ideje hántorgatják kivált a német szociáldemokráciát s a melyek közt vannak olyanok, a mikhez hasonlók egyebütt is előfordulnak, s viszont vannak, amelyek a német párt specifikumainak tetszenek, — ha, mon-

dom, megvilágosodnék, hogy sem ezek, sem azok nem külön és elszigetelt sajátságai a német szociáldemokráciának, hanem csak a német birodalmi, gazdasági, társadalmi terület ellentéteinek vagy áramlatainak a szociáldemokráciában is való felbukkanásai, mintegy szociáldemokrata kiütkezései és formulázásai olyasmiknek, a mik a német polgári társadalmat is hántorgatják: akkor hiúnak, kábának és rövidlátónak bizonyulna minden reménység, a mit a polgári társadalom a szociáldemokrácia ellentéteihez, nyavalyáihoz, belső meghasonlásaihoz fűz. Nem kell bőven magyarázni, miért. Ha a sokat emlegetett nyavalyák a szociáldemokrata párt specifikumai volnának, akkor annak legvelejével függenének össze: a munkásság s a polgári társadalom közt való ellentéttel, s ennek természetellenes, helytelen, kilátástalan voltára vallanának. Ha ellenben általános nyavalyák, akkor nem bizonyítanak a munkásság osztályul való különhelyezkedése ellen, sőt inkább azt mutatják, hogy ez természetes és szerves jelensége a nemzeti vagy társadalmi testnek, s a munkásság az ő különhelyezkedésében s ellenséges sorakozásában elevenen függ össze azzal a társadalommal, melyen úrrá kíván lenni, hogy magához alakíthassa.

Az mindenesetre gondolkodóba ejtheti a polgári társadalom védőit, hogy bármily hullámzásokat mutasson is a szociáldemokrácia s az egyes országok szociáldemokrata pártjainak hódítás és fejlődésbeli haladása: a várakozások, melyeket akár az opportunistá revizionizmus, akár a forradalmi szindikalizmus felbukkanásához fűztek, meddőek maradtak. Sem a német szociáldemokráciát a revizionizmus, sem a francziát a szindikalizmus, eddig legalább, nem robbantotta föl, sőt, ha multakról lehet következtetni jövőre, meg lehet jósolni, hogy bármely szakadás, mely netalán végbemenne, igen rövidesen ismét be fog hegedni, mint a hogy a józan-ságáért s aszocialista voltáért annyit magasztalt angol és amerikai munkásmozgalom mind feltünőbbben közeledik a szociáldemokrácia felé.

E felől ideje volna már letenni az illúziókról. S azt is illúzió hinni — akár polgárember merítsen belőle vigasztalást, akár munkásember önbizalmat — hogy olyan felekezet, mely, mint a szociáldemokrácia, a nemzeti test legszamosabb rétegéből táplálkozik, jóban vagy rosszban idegen és külön maradhatna e test életétől s válságaitól. Hogy is lehetne ez és miért? Azért, mert külön osztály, egyfelől külön s a többinek érdekei iránt ellenséges érdekekkel, másfelől nemzetközi érdekszövetséggel és összeköttetéssel? Hát a mezőgazda, a nagyiparos, a pénzember nem külön osztály, külön s a többié iránt nem mindig barátságos érdekekkel, s megfelelő nemzetközi szövetkezéssel? Van-e természetesebb, mint hogy a munkásosztály, mely beletartozik nemcsak a nemzet testébe, de tulajdonképpen, bár külön osztály, mégis, mint mezőgazdasági és ipari munkás, kishivatalnok, tanító s miegymás, minden egyéb termelő osztályába is, megmutatja mindazokat az áramlatokat, ellentéteket, érdekközösségeket s érdekkülönbségeket, mint a többi? Az agrárius és ipari érdek ellentéte nincs-e meg nemcsak a polgári társadalomban, hanem a szociáldemokrácián belül is? S mint a hogy egyes nemzeti területeken át például iparosság és mezőgazdaság egyfelől érdekközösségben s érdekszövetségben áll egymással, másfelől azonban, a piaci verseny-nél fogva, ellentétben is áll egymással: a világ proletárjainak szociáldemokrata egyesülésén belül nincsenek-e meg ugyanezek a piaci versenyellentétek? A magyar munkásra nézve, bármily szoros barátságban éljen osztrák sorsosaival, nem közömbös, hogy Magyarország, industrializálódás útján, magasabb termelő és műveltségbeli fokra emelkedjék, s mivel erre a vámpolitikának tagadhatatlanul lehet hatása, a nagy osztrák-magyar szolidaritás nem tudja útját állani, hogy a magyar szociáldemokrácia túlnyomó részében a külön vámterületet követelje. Hasonlóképpen: az angol ipari munkásra nézve, bármily harcban álljon is saját munkaadójával s bármily barátságban német sorsosai-

val, nem lehet közömbös, hogy különösen a német ipar terjeszkedése, sőt magába Angliába is átható versenye, s általában a védővamos piacok közepett a vámtól nem védettnek kiszolgáltatott volta megakasztja az angol gyáripar fejlődését. Ezért, a mily arányban terjed Angliában a szociáldemokrata szocializmus, ugyanolyanban kezd erősödni a chamberlainizmus is, s nemrég értük meg, hogy a német és angol polgári ujságok és ipari körök háborús veszekedésébe egyszerre angol szociáldemokrata hang is vegyült — kisebbségi hang ugyan, de tagadhatatlanul szociáldemokrata, mely ugyanúgy követelte Angliának fegyverkezését vagy akár hadbaszállását is a németek provokatív fegyverkezése ellen, mint akármelyik polgári jingo. Hogy ezt a kisebbséget menten letorkolták és dezavualták és most deputációkkal akartak tüntetni az angol-német proletár-szolidaritás mellett, az éppúgy nem változtat azon, hogy ama kisebbség megvan s hogy az angol-német ipari munkásság érdekei közt van közösség, de van ellentét is, mint a hogy angol és német uralkodók, miniszterek, kereskedelmi kamarák, városi polgármesterek és ujságírók találkozásai és deputációzásai sem tudták mindeddig megnyhíteni az angol-német feszültséget.

A mi már most a német szociáldemokrácián belül való észak-déli ellentétet illeti, bizonyos, hogy az nem egyéb, mint a német munkásosztályon belül való kiütkezés az általános ellentétnek, mely a német birodalomban a delet szembeállítja az északkal, s porosz-bajor gyűlölködésben, Reichsverdrossenheitban s egyéb effélékben nyilatkozik. S hogy ez az ellentét megvan, az csak nem lehet csodálatos olyan nagy gazdasági területen, mint a német birodalom, melynek különböző népei és vidékei teljesen különbözően fejlődtek, tehát a fejlettségnek ma is különböző fokain állanak! Mint minden politikai jelenségnek, ennek is gazdasági okai vannak, s ugyancsak gazdasági okai vannak, — kellenek, hogy legyenek — a szociáldemokrácia belső ellentéteinek, s különösen a régóta lap-

pangó és most kitört észak-déli viszálynak. Nem hiszem, hogy túlságosan nehéz vagy kilátástalan feladatra vállalkoznák, a ki be akarná bizonyítani, hogy a gazdasági természetű okok, melyek a déli s az északi német szociáldemokratákat egymással veszekedtetik, ugyanazok, mint a mik a Reichsverdrossenheitot okozzák, a bajorok poroszgyűlöletét, a poroszok dölyfös arroganciáját. Kautsky, a német szociáldemokrácia legvilágosabb elméje, ki is mutatja, hogy az a szemre és színre nagyobb szabadság és szabadelvűség, mely a délnémet szociáldemokráciát az északinál barátságosabbá teszi az odavaló polgári társadalom iránt, nem fejlettebb, hanem elmaradtabb gazdasági állapotoknak következése — vagy, hogy pontosabb szót mondjunk, lehetősége. A német Dél általában véve még nem industrializálódott s nem kapitalizálódott annyira, mint az Észak, tehát az osztályérdekek sem oly vadak még ott, mint itt. Nem nehéz továbbgondolni, hogy ez a fejlettségbeli szintájkülömbőség okozza általában azokat a feszültségeket, az erősebbnek s a gyengébbnek hatalmaskodása és féltékenysége jelentkezik azokban a gyűlölködésekben, melyeket az 1871-iki nagy német egyesülés nemcsak hogy el nem oszlatott, de sokban inkább feltámasztott.

De mint a hogy semmiféle Reichsverdrossenheitnak nincs meg az a kilátása, hogy, ha csak valami nagy világháború kezére nem jár, felrobbantsa a német egységet, úgy nem bontaná meg még a forma szerint két táborra való szakadás sem a német birodalmi munkásság valóságos egységét, annál az egyszerű oknál fogva sem, mert több és nagyobb érdek az, a mi együvé rendeli, mint az, a mely elválasztja. Viszont bizonyos, hogy nincs az a kemény centralizálás és szigorú fegyelem, mely általános és minden esetre és helyre szóló taktikát és viselkedést diktálhatna. Ime a német szociáldemokráciában a merevség, az úgynevezett orthodoxia nem tud általános lenni — az opportunizmus megtörte. Viszont tegyük fel, hogy a mi magyar szociáldemokratáink opportunizmusra, revizionizmusra,

a szabadelvű polgári elemekkel való karonfogásra szánják rá magukat: hol vannak azok a polgári elemek, melyekbe belekarolhatnának? Ezer és egy föltétel és tekintet az, mely helyenkint, időnkint és csoportonkint a taktikát megszabja, s a nagy pártok legfőbb vezetőségének ebbe beleszólania éppoly felesleges, mert kilátástalan, mint abba, hogy pártfeleiknek milyen szabású legyen a nadrágja.

IGNOTUS.

A «Holnap» hazugsága.

(Variációk a G húron.)

Irta TRAVELLER.

(Folytatás.)

Így történt azután az a hallatlan eset, hogy «a kis» Margit nevét nem vették föl a rendes kávéházi pletyka napi fogyasztásai közzé, mert nem tudtak róla semmit.

Immár abban a hiszemben voltam, hogy előérzetem valószínűleg megcsalt. Nem lesz missióm az életében.

Azonban úgy történt, hogy egy délután éppen akkor haladtam el a lakása előtt, a midőn egy impertinens szőke gentleman hagyta el magasra emelt fejjel, piros székfűvel a gomblyukában azt a házat és egyenesen az úri kaszinónak tartott.

Ez az úr ismert sportmann. Negyvenöt éves. Kopasz. Ismeri minden ember. Valamikor én is a fejéhez vágtam egy hatvan fontos gorombaságot, de olyan elegans fitymálással fogadta, hogy rögtön kibékültem vele és megbámultam. Igazi nobili! A nyárspolgár belevörösödött volna és szent, hogy addig-addig mesterkedik két rettenetesen komoly sekundans kíséretében a testem körül, a míg vagy ő hagyott volna rajtam valami nem kedves emléket, vagy én. Ez a gyöngyvirág illattal kellemes nobili azonban figyelembe se vette a dolgot. Ah ca! Bolondság volna! Inkább elvonul. Helyes!

Ezzel a mostani elvonulásával azonban nem voltam megelégedve. Bizonyos, hogy az emeleten volt. Mit keresett ott?

Megfordultam és a házba mentem.

Az emeletre harminczkét lépcső vezetett. A harminczkettedik után azt gondoltam, hogy tulajdonképpen mit is tartozik reám ez a dolog? Közöm van nekem ahoz, hogy kit fogad az a leány, kit nem? Nem vagyok se apja, se bátyja, se jegyese, senkije, még csak közönséges udvarlója sem, — nem volna tehát jogom megharagudni reá még abban az esetben sem, ha kereken kikérné magának ezt az erőszakoskodó jóakaratot, a melyre semmi szüksége sincs. Mindegy! Mégis meglátogatom; ez francziás föllépés, tehát mentésre és nálunk Magyarországon még ezen felül kitüntető tetszésre is tarthat számot. És mégis!... Valahogy mégis úgy jött, hogy forduljak vissza. Mire való beleavatkozni az ilyesmibe?

Közben pedig kinyilt az ajtó.

— Hozzám jön? — kérdezte mosolyogva a leány és megállt.

— Önhöz.

— Nem tévesztette el az ajtót?

Ez a kérdés csalánozott.

— Nem, — feleltem előre lépve, — egyenesen önhöz jöttem.

— Milyen kedves! Nos uram, jöjjön, jöjjön! Nagyon örülök, hogy megmutathatom önnek a kicsiny lakásomat. Jöjjön!

Mentem. Középszerű, de tündöklő tisztaságú szobába léptem. Szintúgy ragyogott minden. Letettem a kabátomat, kalapomat és helyet foglaltam a divány előtt levő asztal mellett. Margit a másik székbe ült; sötét, öreg bőrszék volt ez, kitünő háttér a szőke hajának. Ezt rögtön meg is mondtam neki, nem mulasztva el természetesen a fényes rendet sem fölemlíteni.

— Különösnek találja?

— Mindenesetre, annak. Hiszen tudja kérem mit találok még különösnek?

— Kritizáljon! Tegnapelőtt az ujságban is megtette, tegye meg most élőszóval. Nagyon lekötelez.

— Óh tudom! . . . Szemrehányás.

— Nem, nem! Nem az! . . .

— Legyen úgy! Higyje el azonban, hogy

az, a ki néha a keserű dolgokat szemébe mondja önnek, sokkal igazibb barátja, mint az, a ki — itt hagyja önnek a piros szegfűt.

S azzal kivettem a virágtartó pohárból a rózsák mellé dugott szegfűt.

— Nos?

— Semmi. Annyi az egész, hogy ennek a piros szegfűnek a párját egy úrnak a gomblyukában láttam az imént.

A leány csodálkozva nézett reám. Tiszta, nyugodt tekintet volt ez, tele méltósággal és tudatlansággal. Ezt felelte:

— Igen; az az úr itt volt. Kért, hogy fogadjam el tőle és én elfogadtam.

— Ismeri azt az urat?

— Táncoltam vele multkor; hiszen tudja.

— Nem láttam!

— Nem látta? Istenem, igazán?

Ez a hang és a kérdés rosszul esett.

— Kedves Margit, ez a dévaj ingerkedés rosszul áll önnek. Ön sokkal jobb és fiatalabb annál, semhogy az ilyesmiben gyakorlata lehetne. Hagyjuk abba!

— Bocsánat . . . — rebegette mélyen elpirulva a leány és elfordította a fejét . . . — olyan különös ön . . .

— Megsértettem?

— Azt nem . . .

— És ha úgy volna is? Ne vegye sértésnek tőlem ezt az élességet. A nők sohasem fogják megmondani önnek az igazságot, a férfiak pedig egytől-egyig bókokkal halmozák el, mert ön szép. Ne szóljon! Kérem . . . És ne értsen félre. Biztosítom, hogy senki hidegebb szemekkel nem nézi önt, mint én. Ez együtt jár a mesterségemmel, ezt tehát higgye el nekem. Ime a bizonyosság reá! Feljöttem önhöz, mert nem nézhetem el nyugodtan, hogy egy ilyen közönséges majom, mint ez a piros szegfűs gentleman esetleg majd azzal a hírrel állítson be többi lóidomító kollegái közé a kaszinóba, — a hová innen ment, láttam, — hogy ön szívesen fogadta őt és ő az a boldog ember, a kit ön kegyeivel kitüntetett.

— Nem, nem! . . .

— Majd meglátjuk.

— Azt nem fogja mondani . . .
 S a leány kidobta gyors mozdulattal az ablakon a piros szegfűt,
 — Többé nem fogadom el!
 — Azt ne tegye. Az ilyesmi sokkal többet árt, semmint használ. Ne csináljon készakarva ellenségeket magának, lesz önnek úgy is elég. Ez meg az önök mesterségével jár együtt. A tény az, hogy a színésznőnek mindig szüksége van jó barátokra, udvarlókra, «udvarra» a mint szeretetreméltó ellenségem —
 — Az Evelin!
 — Igen.
 — Régen ismeri?
 — Évek óta. Tehát a mint ő mondani szokta. Tény azonban az is, hogy ez az udvar csak abban az esetben használható, ha egyetlen-egy tagja sem mondhatja joggal a másik előtt, hogy némi, bár hajszálnyi előnyben is részesült a többiek fölött. És különösen az ilyen szegfűt osztogató fertály-mágánásokat kell szigorú figyelemmel kíséreni, mert ezek között van a legtöbb — asszony.
 A leány nevetett.
 — Csíp!
 — Nem tesz semmit. Használja föl a prédikációimat. Gazdag tárház ez és nem az én érdemem, hanem a társadalomé, a hol az ilyesmi kimeríthetetlen bőségben kínálkozik, csak meg kell látni. Majd meglátja ön is!
 — Ah! Most még gyermek vagyok . . .
 — Félig.
 — Köszönöm!
 — Majd később . . . A míg ebben a városban maradok, még sokszor fogok gorombaságokat mondani önnek.
 — Elmegy?
 — Meglehet, igen.
 — Mikor?
 — Nem tudom. Talán félév múlva, talán holnap. Attól függ, hogy mikor unom meg magamat úgy, hogy a szökésnek esetleg magamtól is — feltétlenül szükségét érezzem. Addig azonban, ha nincs ellenére, még sokszor fogok keserű dolgokat mondani önnek.

No és engedjen meg nekem annyi önhittséget, hogy azt higgyem —
 — Mondja! Miért hallgat.
 — Nagyon szép szeme van önnek.
 A leány megzavarodva hajolt hátra.
 — Azt hiszi?
 — Volt egy nővérem; meghalt . . . Épen ilyen mély és szenvedélyes szemei voltak. De nem erről akartam . . . Azt akartam mondani, hogy valószínűleg ön majd csak akkor fogja érezni az én őszinte gorombaságaimnak a hiányát, ha nem leszek itt és meg fogja utálni azt a sok illatos szóvirágot, a mivel elárasztják.
 — Hová fog menni?
 — Budapestre.
 — Istenem!
 — Szeretne oda jönni?
 A leány maga elé nézett egy pillanatig, azután megrázta csendesen, szomorúan a fejét.
 — Nem, uram, — felelte halkán, — nem kívánkozom én oda, mert én ott . . . Istenem! . . . én —
 — Figyelmeztetem, hogy idegen vagyok önnek.
 — Uram!
 Kezét nyújtotta; elfogadtam.
 — Bizalmat érzek ön iránt . . .
 — Köszönöm! Ez ugyan nem épen hízogó a fiatal embernek, de elfogadom, tekintsen nyolczvan esztendősen vén bolondnak.
 — Nem az!
 — Azt hiszi, hogy nekem van szívem? Oh, nincs, nincs! Üres, kimondhatatlanul üres . . . Folytassa!
 — Lássá . . . Hogy is mondjam?
 — A hogy akarja! Nincs olyan szűrő igazság a földön, a mit zokon vennék öntől.
 — Tehát . . . Hát igen! Multkor azt mondtam, hogy önök sokkal nagyobb komédiások a parterren, mint mi a szinpadon. Megjegyeztem magamnak és — nem hiszem el. Hallgasson meg! Nem vagyok a szinpadon, elhiheti tehát, hogy őszintén érzem, ha azt mondom, hogy irtózom a fővárostól.

S a leány lehajtotta mélyen a fejét. Szomorú emlékezés ült ki az édes kis arcra és eltűnt szemeiből a fény . . .

— Ott halt meg az édes anyám . . . — rebegte megindult hangon.

— Szegény gyermek . . .

— Nagyon szegény . . . Istenem! ön nem tudhatja, hogy mennyi nyomorúságot szenvedtem én ott! Ön el sem hiszi nekem, ha azt mondom, hogy sokszor még kenyérünk sem volt . . .

— Ott született?

— Nem. Ebből a városból költöztünk oda. Itt voltam gyermek. Abban a nagy zöld kapus házban a piaczon, nem messze a gyógyszerertártól, a cukrászda szomszédságában laktam az édes anyámmal. Mostoha apám volt . . . az édes apám . . . az édes apám . . . Ejh! hiszen őszinte akarok lenni! . . . az édes apámat nem ismertem — —

Margit előrehajolt és a szemem közé nézett. Egy pillanatig nyomasztó csendesség támadt. Ijedtség, kérdés és szorongás lobogott a sötét leányi szemek mélyén . . .

— Ön nem tehet róla, — mormogtam elfogulva; ez önnek szeréncsétlensége, de nem bűne. Igyekeztek felejteni.

— Oh, hát lehet-e ilyesmit elfelejteni! Kérdezze az embereket; azok nem felejtnek.

— Az emberek nem; én igen.

— Milyen jó ön!

Elhallgatott. Én azt a finom sugárkát néztem a padlón, a szőnyeg szélén. Apró por-szemek úsztak benne . . . Ez a gyermek téved! Nagyobb komédiás vagyok mint ő, mert ime egyetlen ideg sem mozdult az arczomon és nem látszott meg a vérem, pedig csupa nyugtalanság, láz és megvesztegető izgalom volt az, a mi abban az órában vilámnál gyorsabb és lángnál perzselőbb erővel száguldott végig a lelkemen, hogy ki mondhatatlan zavarba hozzon. Hallgattam és vártam.

— Az ákácdfa utczában laktunk, — folytatta lassú hangon, — anyám dolgozni járt, én a szini iskolába. Félév múlva megbetegedett. A járványkórházban halt meg . . .

Senki sem volt mellette, csak én . . . Éjfélután haldoklott — —

A leány felállt. Reszketve kulcsolta össze a kezét és homlokára szorította.

— Majd megőrültem! — kiáltotta elfojtott hangon. A szomszéd ágyban egy munkás hörgött, balra tőle egy nő feküdt, nyitott szemekkel, összezsugorodva . . . A kolera . . . Oh, irtóztató! . . . Nem tudok szabadulni ettől a rettenetes emléktől. Nappal még csak elfelejtem, de éjjel, ha csend van, ha olykor éjfél utánig is szerepet tanulok, — ha minden néma és mozdulatlan . . . eszembe jut ez az éjszaka és olykor ismét hallom azt a szivszaggató hörgést, látom a halott asszonyt és a többieket . . . mind . . . Oh uram! Borzadok az éjszakáktól —

Kezemet nyujtottam. Elfogadta, de csak lassanként csillapodott le. Az irtózásnak olyan leirhatatlan sápadtsága torzította el egy pillanatra ezt a finom, szép arcot, a melyet nem felejték el soha. Megdöbentett és elverte arczomról a vért. Olyan szintelen volt bizonyosan, mint az övé.

— Ezért nem kívánkozom vissza, — mondotta nyugodtabban. Nem sok örömem volt nekem ottan; miért kívánnám? Anyám halála után egy jószívű család vett oltalmába; azoknál voltam, a míg a tanfolyamot bevégeztem. Azután ide kaptam szerződést. Most itt vagyok. Ha felköltözik Pestre és sétálni megy a múzeumkerti fák alá, gondoljon reám. Azok alatt a fák alatt én sokszor sírtam . . .

Ezzel fölállt és az ablakhoz ment. Künn meleg szél lengette az udvaron az ákácok leveleit s a nap hevesen sütött. Ebben a világosságban még halaványabb volt az arcza s a szemeibe gyűlő könyecsepp még fényesebb. De nehéz és elbúsító . . . Mintha az én lelke-met is érte volna.

Fölkeltem én is és az ablakhoz mentem.

— Mire gondol?

A leány megvonta lassú mozdulattal a vállát és keserű hangon mondta:

— Ne csodálja, hogy ilyennek lát. Arra gondolok mindig, hogy miért él az, a kinek

az egész élete csupa komédia. Temesse el, a miket mondtam és ne beszéljünk többé róla.

— Soha.

— Igaza van; megpróbálom, hogy elfelejtsem. Szórakozni fogok. Evelin megígérte, hogy magával visz, ha társaságokba megy. Azt mondják, hogy így mindent el lehet felejtteni. Ön pedig ne gúnyoljon ki, ha innen elmegy.

— Nem értem önt.

— Nem azért . . . De lássa talán nem is olyan szomorú dolgok azok, a miket elmondtam. Meglehet, hogy csak az én érzékenységem az oka . . . Meglehet, ha majd holnap visszaemlékszik reám, azt fogja mondani, hogy szentimentális gyerek vagyok, a ki mindent sötétebbnek lát, mint a milyen.

— Ne tegye; nem vagyok az. Tudom, hogy kicsinyke dolgok azok, a mik velem történtek, de nekem ezek a legnagyobbak és rosszul esnék, ha megbánnám valaha, hogy őszinte voltam. Miért is voltam?

— Nem tudja, Margit?

— Nem tudom . . . — felelte elfordulva a leány és az udvarra nézett.

Azután nagyon keveset beszélgettünk.

*

Nem történt semmi.

Szerettem az álmot és a képzelődést, ennyi az egész. Eleven alakokkal népesítettem be magamnak a levegőt mindenütt, a merre jártam, titokzatos dolgokat sejtettem az éjszakában és meglátni véltem a felhőkben az eget. Gyorsan, tele szikrázó hevülettel és ábrándos, hiszékeny fiatalsággal repült ereimben a vérem, hogy ne ismerjek végtelenséget és ne tudjak semmit arról, a mi lehetetlen. Megdöbbsentett a szent könyv vértanuinak megmérhetetlen szenvedése és biztam az édes lilium fehérségében, a mely örökké való . . .

Vallani akarok.

Hittem az Istenben, a nagyságban, a becsületben, a szerelemben. Meghatott a könyv és a siró gyermek. Imádtam a teremtésben a

nagyot és vallásos félelemmel járultam mindenkor a szent ostya elé. Jó voltam. Érintetlen a lelkem szárnya és tele megvesztegető rajongással a szivem. Fűben, fában, bogárban az isteni kegyelem megnyilatkozását láttam és meghajtottam fejemet nagysága előtt. Tagadtam a becstelenséget és a bünt. Gyűlöltem, elkerültem, nem hittem benne. Megvettem a rosszat, a kétsziniüt, hazugot, a proletárt az utczán, a gazembert a templomban, a feslettet a gyónószékben.

Nem történt semmi, csak fiatal voltam.

Körülöttem zsongott, élt és tolongott a város, de olyan egyedül éreztem magamat benne, mintha pusztaságba sujtott volna valamely átok. Nem érintett a leskelődő emberi czudarság láza és nem mérgezett meg a paréj. Az alattamoson nyulongó bűn visszarettent attól a határtalan bizalomtól, a melylyel hittem a jóban és az ideálban. A mocsár magába rejtette nyálát és nem kerített a világba vert legelső ember szenvedélye, szerelme és kétségbeesése.

Margitot gyakran meglátogattam. Lassanként megszoktam, hogy lássam. Hiányát éreztem, ha nem láttam, de azt hiszem, hogy hamar elfelejtettem volna.

Elmondta a mi vele történt; én is. Vágyai, reménységei és tervei voltak; nekem is. Szép terveim, a fiatalság első tiszta lelkesedése által sugalmazott merész föltevések, a melyekben hittem és a melyeket megvalósítani akartam. Mindent megrázó nagy erőt tudtam a szivemben és azt akartam, hogy mindenki megérezze, a kit sorsa közelembre hoz. Elbeszéltem neki, hogy min dolgozom, hogyan, miért akarom, mit várok tőle . . . Istenem! hiszen olyan bizó és olyan kimondhatatlanul vak minden ember, ha fiatal még.

Csak akkor kezdtem látni, a midőn Margithoz menet, egy késői délutánon, Evelinnel találkoztam össze. Tragikus pátoszszal fogadta üdvözlésemet és azonnal Margit után tudakozódott.

— Rég nem látogattam meg; hogy van a kicsi bogár?

— Jól.

— Odamegy?

— Elkisérem, ha együtt megyünk.

— Talán holnap. Máskülönben igazán meghat, hogy ön végre mégis csak rokonszenvez valakivel. Ugyan mondja csak, mivel büvölte le úgy a kicsi bogár?

— Tréfa ez?

— Dehogy tréfa! Hiszen mindig együtt vannak, s ebben a szeretetreméltó városban — fájdalom — mindenki jól lát. Ne nehezteljen, hogy ezt értésére adtam, de hiába! tartozom magamnak annyi elégtétellel, hogy kellemetlenségeket okozzak az ellenségemnek, ha tudok. Torolja meg! — fejezte be mosolyogva. — Isten önnel! Adja át üdvözlétemet és mondja meg, hogy ha csak lehetséges, holnap bizonyosan meglátogatom. Adieu!

Elment. Én pedig akkor először találtam nagyon hosszú útnak azt a harminczkét lépcsőt az emeletre. Ennek az asszonynak igaza van, — de mit tesz az? Eszembe jutott az ő jövője is, a melyben céljai vannak, — de nem fordultam vissza. Nyugodtnak éreztem magamat és mégis . . . A városban mindenki jól lát. Igen, igen! . . . Igaza van, a fehér szín elvesztette mindazok előtt a hitelét, a kik elvesztették.

— Ezután ritkábban jövök önhöz, kedves Margit, mondtam társalgás közben: az emberek fecsegni kezdenek és ez árthat önnek.

— Mit mondanak?

— Nem tudom. Evelinnel találkoztam.

— Ő mondotta, úgy-e? — Kérdezte élénken a leány, miközben helyet foglaltunk a kis asztal mellett.

— Hounnan gondolja?

— Bizonyosan tudom. Nekem is mondta, — folytatta elkomolyodva lassu hangon, — de én nem említettem önnek . . .

Feleltem-e valamit erre a célzásra, vagy elhallgattam, — már nem tudom. Mindez régen történt; *tegnap* és nekem abban az órában a holnap lebegett a szemeim előtt. Rosszul fog esni, ha nem fogom látni ezt a kedves gyermeket többé, de meg kell lenni.

Majd megszokom. Megragad erőteljes hullámvérésével az élet és hamarabb semmint gondolnám elfelejtem ezt a gyöngéd, szép arczot úgy, hogy nem fog eszembe jutni talán soha. És évek mulva ő sem fog emlékezni többé reám, ki mindig őszinte barátja voltam.

Úgy kell lenni, hogy megérezte a gondolataimat, mert ezt mondotta:

— El akar hagyni. Miért?

— Nem akarom, hogy fecsegijenek önről.

— Evelin?

— Kérem, ne nevéssen!

— De mikor ezen nevetni kell . . . No, ne nézzen olyan sötéten, barátom, már nem nevetek, Akarja, hogy olyan hideg legyek, mint a jég? Lássá, gondolkoztam ezen a dolgon én is és úgy találtam, hogy nem érdemes reá gondolni. Miért? Kinek fáj az én bajom? Kinek van köze ahoz, hogy én mit csinállok?

— Mindenkinek!

(Befejező közlemény következik.)

TARTALOM: A monarchia és a Balkán-vasutak, írta: *Dr. Blaskovich Sándor*. — Az 1875-ik évi Tisza-féle fuzió története, írta: *Dr. Oláh Gyula*. — A «Ne Temere» nemzeti és szociálpolitika szempontból, írta: *Bárá Radvánszky Antal*. — Politikai perspektívák, írta: *Dr. Aczél János*. — Mosolygó emberek, írta: *Sólyom Ferencz*. — Krónika, írta: *Ignotus*. — A «Holnap» hazugsága, írta: *Traveller*.

FELELŐS SZERKESZTŐ: ABONYI ÁRPÁD.

Mielőtt
személy-, jelzalog- v. építési
KÖLCSÖN
iránt intézkednék
kérjen díjtalanul prospektust.
MELLER L. EGYED
Budapest IX, Lónyai-u. 7.
Telefon-Interurban
46—31.

Franklin-Társulat nyomdája.